

Sylwia Jakubczyk-Ślęczka

Uniwersytet Jagielloński, Polska

NARRACJE NA TEMAT MUZYKI ŻYDÓW GALICYJSKICH W KONTEKŚCIE MUZYKOLOGII POLSKIEJ I UKRAIŃSKIEJ – PRZEGLĄD LITERATURY, STOSOWANEJ METODOLOGII I ZARYS WYZWAŃ BADAWCZYCH

Za kamień węgielny rozwoju studiów nad muzyką żydowską uważane są prace ojca żydowskiej etnomuzykologii Abrahama Zvi Idelsohna, przede wszystkim jego 10-tomowy *Thesaurus of Hebrew Oriental Melodies* oraz monografia poświęcona *Muzyce żydowskiej w jej rozwoju historycznym*¹. W tym pierwszym dziele

▶ I. Introduction
▶ II. Ancient Israel/Palestine
▶ III. Liturgical and paraliturgical
▶ IV. Non-liturgical music
▶ V. Art and popular music in surrounding cultures
▶ Bibliography
Recordings

Ilustracja 1. Układ hasła *Jewish Music* w *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*

współczesnych. Charakterystyka gatunków muzyki żydowskiej staje się punktem wyjścia dla autorów hasła *Jewish Music* w *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, którzy omawiają je z uwzględnieniem szerokiego tła historycznego,

Idelsohn prezentuje zebrane w terenie i archiwach zapisy muzyki Żydów orientalnych (głównie z Jemenu, Maroka, Iranu) oraz europejskich, zaś w drugim z nich omawia wyróżnione na podstawie badań etnograficznych i archiwalnych gatunki muzyczne (tj. pieśń synagogałną i ludową) w ich rozwoju historycznym. O obecności Żydów w „powszechnej muzyce” w 1929 r. ledwie wzmiankuje (proporcje objętościowe omówienia muzyki tradycyjnej i artystycznej w monografii Idelsohna wynoszą 12:1).

W tym kształcie jego praca wyznaczyła kierunek zainteresowań dla kolejnych pokoleń badaczy żydowskiej kultury muzycznej, także

¹ A. Z. Idelsohn, *Jewish Music in Its Historical Development*, New York 1929; idem, *Thesaurus of Hebrew Oriental Melodies*, t. 1–10, Leipzig, Berlin, Wien, Jerusalem 1914–1932. Sylwetkę Idelsohna jako ojca żydowskiej etnomuzykologii szkicuje m.in.: E. Gerson-Kiwi, *A. Z. Idelsohn: A Pioneer in Jewish Ethnomusicology*, „Yuvail. Studies of the Jewish Music Research Centre” 1986, t. 5, red. I. Adler, B. Bayer, E. Schleifer w współpracy z L. Shalem, s. 46–52. Z czasem termin „żydowska etnomuzykologia” został włączony w szersze pojęcie „żydowskiej muzykologii”. Stąd w niniejszym tekście używam obu w znaczeniu „studiów nad muzyką żydowską”, przy czym pierwszego w odniesieniu do zainteresowania badaczy muzyką tradycyjną i badaniami etnograficznymi, zaś drugiego w odniesieniu do badań historycznych poświęconych twórczości profesjonalnych żydowskich artystów muzyków.

społecznego i kulturowego (zob. Ilustracja 1)². Inaczej już jednak wygląda układ hasła *Music* w wydanej w Izraelu *Encyclopaedia Judaica*. Tutaj porządek treści wyznacza chronologia. Jego autorzy dzielą historię muzyki żydowskiej na kolejne okresy, w których wskazują najważniejsze zjawiska kształtujące ówczesną żydowską kulturę muzyczną. Porzucają w ten sposób „myślenie etnomuzykologiczne” na rzecz właściwego muzykologii historycznej. Warto też zauważyć, że poświęcona muzyce artystycznej Izraela sekcja hasła jest pięciokrotnie dłuższa od analogicznej omawiającej „odrodzenie wartości narodowych w muzyce” diaspory i stanowi jak gdyby punkt docelowy narracji historycznej³. Tym samym obrany układ hasła wskazuje na przejście od myślenia kategoriami diaspory do myślenia narodowego (zob. Ilustracja 2).

Wskazane przemiany, wpisujące się w zmianę paradygmatu muzykologii ostatniego stulecia, są kluczowym kontekstem dla niniejszego artykułu. W ramy żydowskiej etno- i historycznej muzykologii wpisuje on literaturę naukową poświęconą kulturze muzycznej Żydów galicyjskich, stawiając jednocześnie pytania o obszary jej zainteresowań, sposób prowadzenia narracji o muzyce i muzykach żydowskich, a także o uwarunkowania decydujące o kształcie obranej narracji. Jego skromną intencją jest wskrzeszenie dyskusji na temat miejsca muzyki Żydów, szczególnie galicyjskich, w polskiej i ukraińskiej muzykologii doby współczesnej.

<p>INTRODUCTION WRITTEN SOURCES OF DIRECT AND CIRCUMSTANTIAL EVIDENCE THE MATERIAL RELICS AND ICONOGRAPHY NOTATED SOURCES ORAL TRADITION ARCHIVES AND IMPORTANT COLLECTIONS OF JEWISH MUSIC COLLECTIONS HISTORY BIBLICAL PERIOD SECOND TEMPLE PERIOD THE EMERGENCE OF SYNAGOGUE SONG THE ROOTS OF SYNAGOGUE SONG IN THE NEAR EASTERN COMMUNITIES (c. 70–950 C.E.) The Formation of the Basic Pattern (c. 70–500 C.E.) PSALMODY BIBLE READING BY CHANT THE EARLY STYLE OF PRAYER CHANT THE POPULAR BACKGROUND IDEAS ABOUT MUSIC Evolution of the Basic Pattern and Creation of New Forms (c. 500–950) THE “LEARNED ART” OF BIBLE CHANT THE LITURGICAL HYMN (PIYYUT) THE HAZZAN AND THE SYNAGOGAL SOLO STYLE MUSIC OF THE MEDIEVAL DIASPORA (c. 950–1500) Integration in the Realm of Secular Music THE SCIENCE OF MUSIC THE CHALLENGE OF NEW FORMS OF ARTS MUSIC AT THE SOCIAL AND POPULAR LEVELS THE FORMATION OF CONCEPTS OF JEWISH MUSIC (12TH–14TH CENTURIES) The Rabbinic Attitude to Music Philosophy and Secular Education Mystical Ideas and Forms THE CONSOLIDATION OF REGIONAL STYLES Musical Minhag Modal Scales in Synagogue Song</p>	<p>Performance and Practice of Synagogue Song MIGRATION AND BLENDING OF MUSIC STYLES (c. 1500–1750/1800) The Mystical Movement of Safed MUSIC AS CONCEPT AND PRACTICE THE LURIANIC KABBALAH MAJOR THEMES CHARACTERIZING THEIR APPROACH Humanism and the Renaissance THE HUMANISTIC APPROACH TO LETTERS AND MUSIC ART MUSIC EFFORTS TO ESTABLISH ART MUSIC IN THE SYNAGOGUE At the Crossroads of the East and West CONSOLIDATION OF THE ORIENTAL STYLE OF JEWISH MUSIC THE EASTERN BRANCH OF ASHKENAZI SONG Incipient Westernization of Ashkenazi Song MODERN TIMES The Nineteenth Century THE BASMIDI NIGGUN THE ABSORPTION OF THE EUROPEAN ART STYLE The Reform Movement The “Improved Service” and Its Music THE EVOLUTION OF EAST ASHKENAZI HAZZANUT The Twentieth Century THE COLLECTION AND EXAMINATIONS OF THE INHERITANCE THE REVIVAL OF NATIONAL VALUES IN MUSIC NEW WAYS IN SACRED MUSIC FOLK MUSIC WOMEN’S FOLK MUSIC ART MUSIC IN MODERN ISRAEL THE YISHUV PERIOD Transplantation of Music Institutions The Palestine Orchestra The Palestine Conservatoire The Palestine Broadcast Service Bridging East and West Composition, First Generation AFTER THE FOUNDATION OF THE STATE OF ISRAEL Institutional Expansion Musicological Research Composition, Second and Third Generations Immigrant Artists MUSIC AND THE HOLOCAUST</p>
--	--

Ilustracja 2. Układ hasła *Music* w *Encyclopaedia Judaica*

² Ph. Bohlman, J. Braun i in., *Jewish Music* [w:] *Grove Music Online*, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.41322> (25.04.2024).

³ H. Avenary, B. Bayer, *Music* [w:] *Encyclopaedia Judaica*, ed. F. Skolnik, Jerusalem 2007, vol. 14, p. 636–701.

Żydowska etnomuzykologia: badania etnograficzne i dyskurs o muzyce tradycyjnej

Zanim Idelsohn zainicjował szeroko zakrojone badania etnograficzne muzyki żydowskiej, swoją działalność prowadzili pojedynczy kolekcjonerzy zbierający żydowski folklor muzyczny na mniejszym obszarze i niekoniecznie w celach czysto poznawczych. Do nich należał pochodzący z Krakowa Edward Birnbaum (1855–1920), który służąc jako kantor w gminach niemieckich Europy Środkowo-Wschodniej, gromadził tworzoną i wykonywaną tam muzykę liturgiczną. Stworzona przez niego pionierska kolekcja posłużyła jako źródło inspiracji dla analogicznych działań podejmowanych przez kolejnych wędrownych kantorów.

Zbiory żydowskiej muzyki liturgicznej stały się punktem wyjścia dla badań nad teorią muzyki synagogi. Ich inicjatorem był kantor Josef Singer, którego postać i dokonania przybliżyła polskiemu czytelnikowi Bożena Muszkalska w artykule *Problem modusu w aszkenazyjskich śpiewach synagogałnych*, omawiając strukturę interwałową modi opisywanych przez Singera w końcu XIX w.⁴ Kolejne rozwinięcia singerowskiej systematyki przyniosły teksty Barucha Cohona, Abrahama Zvi Idelsohna, Maxa Wolhberga, Charlesa Davidsona, Boaza Tarsiego i Hanocha Avenaryego, którzy dyskutują nad jej zasadnością, dokonują jej modyfikacji, a przede wszystkim uszczegółowienia, opisując nie tylko strukturę używanego przez chazanów materiału dźwiękowego, ale też sposób jego użycia decydujący o tożsamości modusu⁵. Wskazują również na wpływ melodyki synagogałnej na twórczość świecką⁶. Niestety, brak kantorów w synagogach byłej Galicji, a także zapisów tej

⁴ B. Muszkalska, *Problem modusu w aszkenazyjskich śpiewach synagogałnych*, „Muzyka” 2004, nr 3, s. 91–103. Zob. też: J. Singer, *Die Tonarten des traditionellen Synagogengesanges*, Vienna 1886.

⁵ A. Hanoch, *Shtayger* [w:] *Encyclopaedia Judaica*, ed. F. Skolnik, Jerusalem 2007, vol. 18, p. 522–523; B. J. Cohon, *The Structure of the Synagogue Prayer-Chant*, „Journal of Synagogue Music” 1981, no. 1, p. 58–73; Ch. Davidson, *Immunim benusach hatefillah I: A Study Text and Workbook for the Jewish Prayer Modes*, b.m. 1985; B. Tarsi, *Congregational Singing as a Norm of Performance within the Modal Framework of Ashkenazi Liturgical Music*, „Journal of Synagogue Music” 2005, no. 30/1, p. 63–95; idem, *Cross-Repertoire Motifs in Liturgical Music of the Ashkenazi Tradition: An Initial Lay of the Land*, Jewish Music Research Centre, <https://jewish-music.huji.ac.il/sites/default/files/Pdfs/Boaz%20Tarsi%2C%20Cross%20Repertoire%20Motifs.pdf>, (21.06.2023); idem, *The Early Attempts at Creating a Theory of Ashkenazi Liturgical Music* [w:] *Jewish Music as a Dialogue of Cultures*, ed. J. Nemtsov, Wiesbaden 2013, p. 59–69; idem, *Lower Extension of the Minor Scale in Ashkenazi Prayer Music*, „Indiana Theory Review” 2002, no. 23, p. 153–183; idem, *On a Particular Case of Tonal, Modal, and Motivic Components in Sources for Liturgical Music of East and West European Origins* [w:] *Iggud – Selected Essays in Jewish Studies*, ed. T. Alexander, Z. Amishai-Maisels et al., Jeruzolima 2007, vol. 3, p. 145–164; idem, *Tonality and Motivic Interrelationships in the Performance-Practice of Nusach*, „Journal of Synagogue Music” 1991, no. 1, p. 5–27; idem, *Toward a Clearer Definition of the Magen Avot Mode*, „Musica Judaica” 2001–2002, no. 16, p. 53–79.

⁶ M. Wohlberg, *The Music of the Synagogue as the Source of the Yiddish Folksong*, „Musica Judaica” 1999, no. 14, p. 33–61.

muzyki w archiwach tu zlokalizowanych sprawia, że analogiczne badania nie są jak dotąd przez muzykologów w Polsce i Ukrainie podejmowane.

Prowadzone są jednak prace dokumentujące, upamiętniające oraz popularyzujące samo zagadnienie żydowskiej muzyki religijnej. Syntetyczne wprowadzenie w jej problematykę oferuje na gruncie polskiej muzykologii wydana w 2013 r. monografia Bożeny Muszkalskiej nt. *Muzyki w życiu religijnym Żydów aszkenazyjskich*. Praca opiera się na bogatej literaturze przedmiotu uzupełnionej o badania własne autorki prowadzone w synagogach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 2002–2013. Dotyka ona kolejno zagadnień funkcjonowania muzyki w czasach biblijnych, roli i miejsca muzyki w ortodoksyjnej synagodze, życiu wschodnioeuropejskich chasydów, XIX-wiecznej synagodze reformowanej oraz stosunku judaizmu do śpiewu kobiet⁷.

Zagadnienia szczegółowe związane z tym tematem rozwijają również inni autorzy. Problem estetyki w XIX-wiecznej reformie muzyki liturgicznej i jej związku z sytuacją społeczną Żydów w ówczesnej Warszawie omówiła Halina Goldberg w artykule „*Na skrzydłach estetycznego piękna ku świetlanym sferom Nieskończoności*”. *Muzyka i żydowscy reformatorzy w XIX-wiecznej Warszawie*⁸. Na zagadnieniu profesjonalizacji śpiewaków synagogałnych w Austro-Węgrzech skupiła się Esther Schmidt w swojej pracy doktorskiej zatytułowanej *From the Ghetto to the Conservatoire: the Professionalization of Jewish Cantors in the Austro-Hungarian Empire (1826–1918)*⁹. Tłumaczenie i komentarz do tekstu kantora Pinchasa Szermana opisującego przemiany instytucji kantora w Europie Wschodniej na przełomie XIX i XX w. opublikował Benjamin Matis¹⁰, zaś o *Reformie żydowskiej muzyki liturgicznej w Galicji przełomu XIX i XX wieku* pisała autorka niniejszego opracowania¹¹.

Jednak największe zainteresowanie w kontekście muzyki synagogi zdaje się budzić temat samego wykonawstwa, a przede wszystkim jej wykonawców.

⁷ B. Muszkalska, „*Po całej ziemi rozchodzi się ich dźwięk...*”: muzyka w życiu religijnym Żydów aszkenazyjskich, Wrocław 2013. Zob. też: B. Muszkalska, *Kol isza be-lakasz vs mulier caceat in ecclesia. Głos kobiety w judaizmie i chrześcijaństwie*, „Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars” 2018, nr 51 (1), s. 189–198.

⁸ H. Goldberg, „*Na skrzydłach estetycznego piękna ku świetlanym sferom Nieskończoności*”. *Muzyka i żydowscy reformatorzy w XIX-wiecznej Warszawie*, „Studia Chopinowskie” 2020, nr 5, s. 4–39, <https://www.czasopisma.nifc.pl/index.php/sc/article/view/46/41>, (21.03.2024). Oryginalnie opublikowany w: H. Goldberg, „*On the Wings of Aesthetic Beauty Toward the Radiant Spheres of the Infinite*”: *Music and Jewish Reformers in Nineteenth-Century Warsaw*, „The Musical Quarterly” 2018, vol. 101, no. 4, p. 407–454.

⁹ E. Schmidt, *From the Ghetto to the Conservatoire: the Professionalization of Jewish Cantors in the Austro-Hungarian Empire (1826–1918)*, praca doktorska, University of Oxford 2004.

¹⁰ B. Matis, *An Annotated Translation of Pinchas Szerman's „Poilische Khazones in Fargangenheitun Tzukunft” [The Polish Cantorate in the Past and the Future]*, 1924, „Scripta Judaica Cracoviensia” 2016, nr 4, s. 99–109.

¹¹ S. Jakubczyk-Ślęczka, *Reforma żydowskiej muzyki liturgicznej w Galicji na przełomie XIX i XX wieku*, „Studia Judaica” 2019, nr 2 (44), s. 235–265.

O *Sztuce śpiewu kantoralnego na ziemiach polskich* pisała Bożena Muszkalska, w której artykule pojawiają się także nazwiska kantorów galicyjskich¹². Są one rozproszone również w słownikach, leksykonach, na marginesie większych opracowań. Wymienia ich na przykład Elias Zaludkowski w publikacji *Kultur-treger fun der jidiszer liturgie: historisz-biografiszer iberblik iber chazones, chazonim un dirizorn* wydanej w 1930 r. i zawierającej biogramy kantorów i dyrygentów synagogałnych¹³. Nazwiska galicyjskich muzyków synagogałnych pojawiają się również w opublikowanym w 2014 r. leksykonie poświęconym *Żydom w kulturze muzycznej ziem polskich w XIX i XX wieku* Leona Tadeusza Błaszczyka¹⁴. Badania dotyczące chazanów prowadził również Akiwa Zimmermann, któremu zawdzięczamy informacje nt. słynnego Izraela Altera ze Lwowa, związanego zawodowo z Hannoverem, ale też współcześnie niemal zapomnianych Eliezera Goldberga z Krakowa czy Izraela Bakona z Kolbuszowej¹⁵.

Źródłem informacji na temat przedwojennych galicyjskich kantorów jest też literatura wspomnieniowa. Krótka notatka na temat przywołanego kantora Goldberga znajduje się w tomie zbiorowym zawierającym wspomnienia przedwojennych Żydów krakowskich, a dokładnie w artykule Arje Braunera *Tak modlili się Żydzi krakowscy*¹⁶. Wzmiankował o nim też przedwojenny autor, krakowianin Henryk Apte, w artykule poświęconym *Udziałowi Żydów w muzyce*¹⁷. Wymieniają go w swoich publikacjach Zaludkowski i Fater¹⁸. Jedna kompozycja Goldberga *Riszojn Imacto* została opublikowana w tomie *B'ron Yachad: Essays, Research and Notes on Hazzanut and Jewish Music* Akiwy Zimmermanna¹⁹. Listę wpływowych galicyjskich kantorów-kompozytorów nieznacznie poszerza Alfred Plohn w opublikowanym w 1936 r. artykule *Muzyka we Lwowie a Żydzi*, w którym

¹² *The Art of Cantorial Singing in the Polish Territories* [w:] Polin. *Studies in Polish Jewry*, t. 32, red. A. Polonsky, F. Guesnet, B. Matis, London 2020, s. 45–62. Zob. też: eadem, *From Vienna to Breslau. Remarks on music in European Reform synagogues during the 19th century* [w:] *Transgressions of a musical kind: Festschrift for Regine Allgayer-Kaufmann on the occasion of her 65th birthday*, red. A. Brunner, C. Gruber, A. Schmidhofer, Aachen 2015, s. 311–326.

¹³ E. Zaludkowski, *Kultur-treger fun der jidiszer liturgie: historisz-biografiszer iberblik iber chazones, chazonim un dirizorn*, Detroit, Michigan 1930.

¹⁴ L.T. Błaszczyk, *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich w XIX i XX wieku*, Warszawa 2014. Zob. też: L.T. Błaszczyk, *Dyrygenci polscy i obcy w Polsce działający w XIX i XX wieku*, Kraków 1964.

¹⁵ A. Zimmermann, *B'ron Yachad: Essays, Research and Notes on Hazzanut and Jewish Music*, Tel-Awiw 1988; B. Maissner, A. Zimmermann, *The Life and Music of Israel Alter*, „Proceedings of the Cantors Assembly 54th Annual Convention” 2001, s. 68–73; Zimmermann Akiwa [wywiad] na temat Izraela Bakona, https://www.youtube.com/watch?v=y1qxlvB9Q_E, (21.03.2024).

¹⁶ A. Brauner, *Kach Hiipalelu Jehudaj Krakow* [w:] *Ha-Jehudim be-Krakow – Chajeha wechurbana szel kehila atika*, red. Sh. Lazar, Hajfa 1981, s. 195–201.

¹⁷ H. Apte, *Udział Żydów w muzyce* [w:] *Udział Żydów w kulturze*, Kraków 1938, s. 68–71.

¹⁸ E. Zaludkowski, *Kultur-treger...*, s. 228; I. Fater, *Jidisze muzik in Pojln cwiszn bejde welt-milchomes*, Tel-Awiw 1970, s. 313, 320, 404.

¹⁹ A. Zimmermann, *B'ron Yachad...*, s. 13–17 (appendix).

wymienia postaci Barucha Szora i Barucha Kinstera²⁰. Nazwisko Szora pojawia się też w pracy Idelsohna oraz leksykonach i opracowaniach Rejzena, Zaludkowskiego, Zylbercwajga i Fatera²¹. Do utrwalenia pamięci o nim przyczyniło się przede wszystkim wydanie zbioru jego utworów, zredagowanych przez syna Barucha, Israela Szora, który opublikował dzieła ojca w Nowym Jorku w 1906 r.²² Kinster pozostaje natomiast niemal zupełnie zapomniany.

Podobna tendencja – rozpoczęcie od badań etnograficznych po publikację antologii poświęconych całemu gatunkowi bądź twórczości najbardziej płodnych jego autorów i tworzenie ujęć syntetycznych – towarzyszy historii badań nad żydowską pieśnią ludową. Początek XX w. był szczególnym okresem zainteresowania nią i prowadzenia prac etnograficznych dokumentujących folklor muzyczny Żydów wschodnioeuropejskich. Począwszy od 1898 r. zebrane i opracowane przez siebie żydowskie pieśni ludowe prezentował w Petersburgu Joel Engel, kładąc tym samym podwaliny pod powstanie żydowskiej szkoły narodowej w muzyce i jej pierwszej instytucji, Żydowskiego Towarzystwa Muzyki Ludowej utworzonego w Petersburgu w 1908 r. W tym samym czasie powstało Żydowskie Towarzystwo Historyczno-Etnograficzne, które umożliwiło słynną wyprawę etnograficzną na Wołyń i Podole kierowaną przez Szymona Anskiego w latach 1912–1914. Jednocześnie w Polsce kolekcje żydowskiej pieśni ludowej licznie wydawano w Warszawie, a ich autorami byli Szaul Ginsberg i Pejsach Marek (1901), Noach Pryłucki (1911, 1912, 1913, 1927) oraz Menachem Kipnis (1918, 1925). Te ostatnie zbiory analizowała w jednej ze swoich publikacji Agnieszka Jeż²³.

Na podstawie podobnych, powojennych prac dokumentujących repertuar zapamiętany przez pochodzących z Europy depozytariuszy tutejszych tradycji zamieszkujących Nowy Jork, Montreal, Toronto i Londyn powstała praca Ruth Rubin *A Voices of the People*. Autorka czyni w niej zebrany repertuar bazą dla refleksji o realiach życia Żydów w diasporze i barwnej opowieści o ich codzienności w przedwojennej Europie²⁴. Ujęcie to wpisuje się także w szerszy kontekst budowania narracji w antologiach żydowskiej pieśni ludowej, w których zebrany materiał muzyczny grupuje się wedle kryterium tematu lub okoliczności wykonania. Znajduje ono zastosowanie także w jednej z najnowszych i najobszerniejszych

²⁰ Tekst został przedrukowany w: A. Plohn, *Muzyka we Lwowie a Żydzi*, „Muzykalia XIII. Judaica 4” 2019, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/plohn_muzykalia_13_judaica_4.pdf, (04.04.2024).

²¹ I. Fater, *Jidisze muzik...*, s. 61, 319; A.Z. Idelsohn, *Jewish Music in Its Historical Development*, s. 309–310; Z. Rejzen, *Szor Baruch* [w:] *Leksikon fun der jidischer literatur, prese un filologie*, red. Z. Rejzen, t. 1, Wilno 1928, s. 567–569; E. Zaludkowski *Kultur-treger...*, s. 88–93; Z. Zylbercwajg, *Baruch Schorr* [w:] *Leksikon fun der jidishn teater*, red. Z. Zylbercwajg, t. 3, New York 1959, s. 2141.

²² *N'ginoth Baruch Schorr*, red. I. Schorr, New York 1952.

²³ A. Jeż, „Śpiewniki” Menachema Kipnisa jako źródło do badania muzyki i kultury muzycznej w dwudziestoleciu międzywojennym, „Kwartalnik Historii Żydów” 2002, nr 3, s. 303–317.

²⁴ R. Rubin, *Voices of a People: Yiddish Folk Song*, New York 1963.

Anthology of Yiddish Folk Songs, wydanej w Jerozolimie w 2000 r. Prezentuje ona bogaty przegląd pieśni Żydów aszkenazyjskich, a osobne tomy w jej ramach poświęcono twórczości Marka Warszawskiego z Odessy, Mordechaja Gebirtiga z Krakowa oraz Icchaka Mangera z Kołomyi (zob. Ilustracja 3)²⁵.

ANTHOLOGY OF YIDDISH FOLKSONGS

Volume One

Abba Kovner: Folksongs of a Vanished Era
Love Songs
Cradle Songs

Volume Two

Children's Songs
Family Songs
Weddings and Festivals

Volume Three

Humor and Satire
Hassidic Songs
Multi-lingual Songs
Poverty, Toil and Deprivation
Jewish Soldiers' Songs

Volume Four

Struggle and Resistance Songs
Ghetto and Partisan Songs
Religious and National Songs
Homeward to Zion!

Volume Five

The Mordechai Gebirtig Volume

Volume Six

The Mark Warshavsky Volume

Volume Seven

The Itzik Manger Volume

Gebirtig jest też postacią najsilniej kojarzoną z pieśnią żydowską przedwojennej Polski. Zwany „bardem z Kazimierza” albo „pieśniarzem krakowskiego getta” urósł współcześnie do rangi symbolu przedwojennej kultury muzycznej Żydów polskich. Zainteresowanie nim i jego twórczością wzmogły liczne wydania jego pieśni. Biogramy Gebirtiga znaleźć można we wszystkich leksykonach, słownikach i encyklopediach dokumentujących działalność artystów żydowskich w Polsce, a także pracach upamiętniających społeczność Żydów krakowskich²⁶. Poświęconą mu monografię zatytułowaną *Żydowski bard i poeta: gawęda o życiu i twórczości Mordechaja Gebirtiga* opublikował w roku 2000 Natan Gross. Wyjaśnia w niej niektóre nieścisłości związane z biografią popularnego ludowego pieśniarza, wcześniej przepisywane przez kolejnych autorów poniekąd w duchu wierności legendzie Gebirtiga²⁷. Także w 2000 r. ukazała się monografia poświęcona innemu galicyjskiemu pieśniarzowi, Nachumowi Sternheimowi, której autorzy, Gila Flam i Dov Noy, nadal jej tytuł jednej z najpopularniejszych pieśni Sternheima, *Hobn Mir a Nigndl*²⁸.

Ilustracja 3. *Anthology of Yiddish Folk Songs*

²⁵ *Anthology of Yiddish Folk Songs*, ed. S. Leichter, vol. 1–5, Jerusalem 2000.

²⁶ Z. Rejzen, *Mordechaj Gebirtig* [w:] *Leksikon fun der jidiszer literatur...*, t. 1, s. 595–596; Z. Zylbercwaig, *Mordechaj Gebirtig* [w:] *Leksikon fun der jidisz teater*, t. 1, s. 495–496; A. Jodłowiec-Dziedzic, *Mordechaj Gebirtig* [w:] *Krakowianie. Wybitni Żydzi krakowscy XIV–XX w.*, red. A. Kutylak, Kraków 2006, s. 165–168; L. Prager, *Mordechai Gebirtig* [w:] *Encyclopaedia Judaica*, t. 7, s. 406; L.T. Błaszczuk, *Żydzi w kulturze muzycznej...*, s. 78–79.

²⁷ N. Gross, *Żydowski bard i poeta: gawęda o życiu i twórczości Mordechaja Gebirtiga*, Kraków 2000.

²⁸ G. Flam, D. Noy, *Hobn mir a nigndl*, Jerusalem 2000.

Podstawowe informacje na temat życia i twórczości znanego rzeszowianina znaleźć można również w artykułach słownikowych i leksykonach²⁹.

Co ciekawe, odrębnie – jako podgrupę wewnątrz gatunku pieśni żydowskiej – literatura przedmiotu traktuje twórczość chasydów. Poświęcony metodologii badań nad muzyką chasydzką i wiążącym się z nimi wyzwaniom jest rozdział *Muzyka* autorstwa Edwina Seroussiego opublikowany w pracy zbiorowej *Chasydyzm: źródła, metody, perspektywy*³⁰. Autor wskazuje w nim na osobne antologie muzyki chasydzkiej leżące u podstaw badań tematu. Wyróżnia na tym tle *Antologię muzyki chasydzkiej* Chemjo Vinavera³¹, wymienia też interesujący z perspektywy niniejszego opracowania zbiór *Tańców chasydzkich z Galicji* Uri Sharvita³². Do najważniejszych omówień zalicza te autorstwa Velvela Pasternaka, Yakova Mazora i André Hajdu³³. Wśród najnowszych publikacji w językach europejskich wskazuje m.in. monografię omawiającą zagadnienie estetyki muzyki chasydzkiej Shmuela Barzilaia oraz prace Ellen Koskoff stawiającej pytania o muzykowanie kobiet w społecznościach chasydzkich, która wpisuje się w trend podejmowania nowych problemów w odniesieniu do studiów nad życiem muzycznym chasydów³⁴.

Z kolei zapisy nutowe i nagrania wschodnioeuropejskich, w tym galicyjskich, klezmerów stały się bazą dla powojennych badaczy i restauratorów tradycji klezmerskich. Przedwojennym dziełem Mosze Beregowskiego zainteresował się Mark Slobin, który jest redaktorem tomu zawierającego anglojęzycznie tłumaczenie przedwojennych pism kijowskiego badacza³⁵. Studiowano także przedwojenne nagrania klezmerów, *Księgi Pamięci*, w których utrwalono opis ich praktyk, poszukiwano spadkobierców wschodnioeuropejskich żydowskich tradycji muzycznych. Na podstawie tak zakrojonych badań powstał szereg opracowań poświęconych muzyce klezmerskiej, z których najbardziej wszechstronnym jest monografia Waltera Zeva Feldmana *Klezmer: Music, History and Memory*³⁶. Feldman jest też autorem artykułu hasłowego *Klezmer Music* w *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* oraz

²⁹ Z. Rejzen, *Nachum Szternhajm* [w:] *Leksikon fun der jidiszer literatur...*, t. 4, s. 632–634; I. Fater, *Jidisze muzik...*, s. 397; A. Lehmann, A. Meissner, *Sternheim Nachum* [w:] *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski Południowo-Wschodniej*, red. A. Meissner, K. Szmyd, Rzeszów 2011, s. 388–389.

³⁰ E. Seroussi, *Muzyka* [w:] *Chasydyzm: źródła, metody, perspektywy*, red. M. Wodziński, tłum. M. Starnawski, Austeria, Kraków–Budapeszt–Syrakuzy 2019, s. 283–328.

³¹ Ch. Vinaver, *Anthology of Hasidic Music*, Jerozolima 1985.

³² U. Sharvit, *Chasidic Tunes from Galicia*, Jerozolima 1995.

³³ Y. Mazor, A. Hajdu, *The Hasidic Dance-Nigun. A Study Collection and Its Classificatory Analysis*, „Yuval. Studies of the Jewish Music Research Centre” 1974, no. 3, p. 136–266; V. Pasternak, *Hasidic Music: An Annotated Overview*, Cedarhurst, NY 1999.

³⁴ Sh. Barzilai, *Chassidic ecstasy in music*, Frankfurt am Main 2009.

³⁵ *Jewish Instrumental Folk Music: The Collections and Writings of Moshe Beregovski*, ed. M. Slobin, Syracuse 2001.

³⁶ W.Z. Feldman, *Klezmer: Music, History, and Memory*, New York 2016.

opublikowanego na łamach rocznika *Polin. Studies in Polish Jewry* rozdziału na temat klezmerów działających w Galicji w latach 1870–1940³⁷.

Szereg mniejszych opracowań poświęconych jest klezmerskiemu instrumentarium i praktyce gry na nich. Joel Rubin jest autorem artykułu na temat obecności klarnetu w kapelach klezmerskich³⁸. Na historyczną rolę cymbałów w tradycyjnych żydowskich zespołach instrumentalnych zwrócił uwagę Piotr Dahlig w publikacji *Jankiel – historia, poezja i codzienność*³⁹. O instrumentarium i klezmerach Księstwa Warszawskiego pisał Beniamin Vogel w artykule *Klezmerzy Księstwa Warszawskiego* oraz „*Na wierzbach zawiesiliśmy nasze... skrzypce*”. *Rzecz o dawnych instrumentach, macewach, synagogach i klezmerach*⁴⁰. W ostatnich latach badania nad tradycyjną żydowską muzyką instrumentalną w Ukrainie podjął też Bohdan Lukaniuk [Богдан Луканюк], opisując fenomen wspólnego muzykowania muzyków huculskich i żydowskich, w roku 2014 natomiast monografię poświęconą klezmerskim tradycjom Podola opublikowała Raisa Husak⁴¹.

Współczesne badania coraz częściej koncentrują się na zagadnieniu wpływów międzykulturowych w muzyce klezmerów i ich otoczenia. Na gruncie polskim zainspirowane badaniami etnograficznymi Andrzeja Bienkowskiego i szeregiem płyt zespołów muzyki tradycyjnej wykonujących to, co jako żydowskie zapamiętane zostało przez wiejskich muzykantów, powstają artykuły, takie jak opublikowany w 2014 r. tekst Bożeny Muszkalskiej analizujący obecność melodii żydowskiej w zapiskach Kolberga, *Kolberg and Jewish Music*, czy Tomasza Nowaka omawiający *Kontakty muzyczne społeczności polskiej i żydowskiej oraz wizerunek kultury żydowskiej w popularnym nurcie muzyki polskiej XIX wieku*, a posługujący się przy tym opracowaniami naukowymi oraz relacjami XIX-wiecznych etnografów i krytyków prasowych⁴². W kontekście tej sytuacji słusznie zauważa Agnieszka Jeż, że

³⁷ W.Z. Feldman, *Jewish Music* [w:] *Grove Music Online*; W.Z. Feldman, *Remembrance of Things Past: Klezmer Musicians of Galicia, 1870–1940* [w:] *Polin. Studies in Polish Jewry*, ed. A. Polonsky, M.C. Steinlauf, London 2003, vol. 16, p. 29–57; idem, *Klezmer: Music, History, and Memory*, New York 2016.

³⁸ J. Rubin, *The Clarinet in Klezmer Music*, „The Clarinet” 1991, vol. 18, no. 3, p. 32–37.

³⁹ P. Dahlig, *Jankiel – historia, poezja i codzienność*, „Muzykalia XIII. Judaica 4” 2019, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/dahlig_muzykalia_13_judaica_43.pdf, (04.04.2024).

⁴⁰ B. Vogel, „*Na wierzbach zawiesiliśmy nasze... skrzypce*.” *Rzecz o dawnych instrumentach, macewach, synagogach i klezmerach*, „Muzyka” 2007, nr 2, s. 75–113; idem, *Klezmerzy Księstwa Warszawskiego*, „Studia Musicologica Stetinensis” 2010, nr 2, s. 183–188.

⁴¹ R. Husak [P. Гусак], *Традиції клезмерів Поділля, Вінниця* 2014; B. Lukaniuk [Б. Луканюк], *Інструментальна музика єврейського весілля на Гуцульщині*, „Родовід” 1995, nr 11, s. 15–19. Za wskazanie obu publikacji dziękuję Andrijowi Lewczenko, nb. aktywnemu wykonawcy m.in. tradycyjnej muzyki żydowskiej z Ukrainy.

⁴² B. Muszkalska, *Kolberg and Jewish Music*, „Musicology Today” 2014, nr 11, s. 24–30; T. Nowak, *Kontakty muzyczne społeczności polskiej i żydowskiej oraz wizerunek kultury żydowskiej w popularnym nurcie muzyki polskiej XIX wieku*, „Studia Chopinowskie” 2020, t. 5, nr 1, s. 62–87. Warto w tym miejscu też wspomnieć wydaną w 1976 r. pracę Erica Wernera dotykającą wątku muzycznych związków polsko-żydowskich i obecności rytmiki polskich tańców narodowych w żydowskich pieśniach obrzędowych. Zob. E. Werner, *A Voice Still Heard...: The Sacred Songs of the Ashkenazic Jews*, PA Philadelphia, London 1976.

dla etnomuzykologa zainteresowanego muzyką Żydów polskich nowym polem pracy terenowej staje się dziś „pamięć”, z całym ciężarem niedoskonałości procesu zapamiętywania stanowiącym nowe wyzwanie we współczesnych badaniach z zakresu „żydowskiej etnomuzykologii”⁴³.

Żydowska muzykologia: muzyka artystyczna i popularna w narracji historycznej

Obok muzyki ludowej Idelsohn omawia działalność zawodowych muzyków żydowskich aktywnych w przestrzeni pogranicza, a więc ogólnodostępnym obszarze funkcjonowania nowoczesnej muzyki artystycznej i popularnej. Do zjawiska integracji promowanego przez Haskalę na gruncie polskiej muzykologii odnosi się poniekąd praca popularnonaukowa Mariana Fuksa *Księga sławnych muzyków pochodzenia żydowskiego*, zawierająca biogramy wybitnych kompozytorów pochodzenia żydowskiego działających w europejskim środowisku muzycznym, faktycznie będących Żydami lub przez pomyłkę za Żydów uznanych⁴⁴. Wzorem dla publikacji Fuksa, choć wykorzystanym w przewrotny sposób, mogły być leksykony znanych Żydów uczestniczących w przedwojennym życiu publicznym Europy, które oryginalnie służyły napiętnowaniu ich bohaterów, jednak z czasem wykorzystano je jako model dla zrealizowania celu przeciwnego, tj. promocji kompozytorów żydowskich⁴⁵.

Opracowaniem słownikowym, tym razem poświęconym polskim Żydom, jest też książka Isachara Fatera *Jidisze muzik in Pojlin cwiszn bejde welt milkhomes*, opublikowana w jidysz w 1970 r. Zawiera ona biogramy wybitnych muzyków żydowskich aktywnych w II RP oraz wybrane materiały nutowe. Praca ta została przetłumaczona na język polski i wydana w 1997 r. jako *Muzyka żydowska w Polsce w okresie międzywojennym*, niestety, z pominięciem aneksu nutowego⁴⁶. Kolejne publikacje o podobnej tematyce to prace Mariana Fuksa. W artykule *Muzyka* opublikowanym w tomie zbiorowym *Żydzi polscy. Dzieje i kultura* oraz w książce *Muzyka „ocalona”: judaica polskie* autor omawia głównie życie muzyczne żydowskiej społeczności postępowej międzywojennej Warszawy oraz aktywność muzyków w warszawskim getcie⁴⁷. Marian Fuks jest też autorem artykułu *Straty*

⁴³ A. Jeż, *Pamięć jako teren w badaniach muzyki żydowskiej*, „Kultura współczesna” 2023, nr 3, s. 48–59.

⁴⁴ M. Fuks, *Księga sławnych muzyków pochodzenia żydowskiego*, Poznań–Warszawa 2003.

⁴⁵ Por. J. Loeffler, *Richard Wagner’s „Jewish Music”: Antisemitism and Aesthetics in Modern Jewish Culture*, „Jewish Social Studies” 2009, vol. 15, no. 2, p. 2–36.

⁴⁶ I. Fater, *Muzyka żydowska w Polsce w okresie międzywojennym*, tłum. E. Świdarska, Warszawa 1997.

⁴⁷ M. Fuks, *Muzyka* [w:] *Żydzi polscy. Dzieje i kultura*, red. M. Fuks, Z. Hoffman, M. Horn, J. Tomaszewski, Warszawa 1982, s. 63–71; idem, *Muzyka ocalona: judaica polskie*, Warszawa 1989.

osobowe żydowskiego środowiska muzycznego, który zawiera informacje na temat okoliczności śmierci wielu muzyków żydowskich podczas II wojny światowej⁴⁸. Na bazie literatury wspomnieniowej i popularyzatorskiej powstała również przywołana już praca Leona Błaszczyka *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich w XIX i XX wieku: słownik biograficzny*.

Zarzutem, jaki bywa stawiany wymienionym wyżej publikacjom, są niejasne kryteria stwierdzania żydowskości omawianych w nich postaci. Pytanie: „kto jest Żydem?” w dalszym ciągu wybrzmiewa w dyskusjach – szczególnie tych dotyczących muzyków najbardziej zasłużonych, istotnych dla narodowych panteonów twórców kultury, a niejednoznacznych w swoich deklaracjach tożsamościowych. Z tego powodu spory budzi ciągle postać Józefa Kofflera, pierwszego polskiego dodekafonisty, która doczekała się w Polsce wielu opracowań naukowych, a także poświęconej jej monografii. W tej ostatniej, autorstwa Macieja Gołąba, znajdują się co prawda informacje na temat żydowskich korzeni Kofflera⁴⁹, ale już w artykule *Garść informacji o Józefie Kofflerze i jego rodzinie z ksiąg metrykalnych gminy żydowskiej w Stryju* jego autor stara się przekonać do zdecydowanie nieżydowskiej autoidentyfikacji słynnego kompozytora, snując przypuszczenia o polskim ojcu kompozytora i jego młodszej siostry oraz podając do wiadomości fakt jego wystąpienia z wyznania mojżeszowego w 1937 r.⁵⁰ Nie bierze jednak pod uwagę kontekstu powstania analizowanych przez siebie dokumentów, który opisuje w swojej monografii Małgorzata Śliż, a który może tłumaczyć spóźnione uznanie synostwa Kofflera przez jego ojca – nie zaś je podważać⁵¹. Nie uwzględnia także zaangażowania Kofflera w działalność żydowskich instytucji muzycznych. Nawet potwierdzenie przyjęcia chrztu przez Kofflera, którego dowodzą najnowsze badania Michała Piekarskiego, nie przekonuje o jego jednoznacznie polskiej autoidentyfikacji, skoro w latach trzydziestych pełnił funkcję dyrektora Żydowskiego Chóru Akademickiego we Lwowie, a w 1938 r. był jedynym polskim członkiem Światowego Centrum Muzyki Żydowskiej w Palestynie. Postawa Kofflera przypomina raczej wybory dokonywane przez wielu innych muzyków

⁴⁸ M. Fuks, *Straty osobowe żydowskiego środowiska muzycznego*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1978, nr 3–4, s. 121–138. Informacje przedstawione przez autora wymagają weryfikacji i sprostowań w świetle dzisiejszego stanu wiedzy.

⁴⁹ M. Gołąb, *Józef Koffler*, Kraków 2005.

⁵⁰ M. Gołąb, *Garść informacji o Józefie Kofflerze i jego rodzinie z ksiąg metrykalnych gminy żydowskiej w Stryju*, „Muzyka” 2007, nr 2, s. 61–73.

⁵¹ Por. M. Śliż, *Galicjyjscy Żydzi na drodze do równouprawnienia 1848–1914*, Kraków 2006. Zob. też: Ph. Bohlman, *The World Center for Jewish Music in Palestine, 1936–1940: Jewish Musical Life on the Eve of World War II*, Oxford 1992; S. Jakubczyk-Słęczka, *Musical Life of the Jewish Community in the Interwar Galicia: the Problem of Identity of Jewish Musicians*, „Kwartalnik Młodych Muzykologów” 2017, nr 34, s. 135–157. W artykule tym znajduje się błędna informacja, jakoby Koffler w 1937 r. miał opuścić gminę lwowską. Wedle ustaleń Macieja Gołąba miał on w tym okresie opuścić gminę stryjską. Błąd ów nie wpływa jednak na wyciągnięte w tekście wnioski.

żydowskich działających w międzywojennej Galicji, a tworzących na pograniczu kultur, uznawanych za polskich, a jednocześnie zaangażowanych w prace instytucji żydowskich, np. Bronisława Gimpla we Lwowie czy Stanisława Lipskiego w Krakowie. Temat złożonych tożsamości twórców żydowskich i polskich, szczególnie Józefa Kofflera i Karola Rathausa, podejmują aktualnie badania prowadzone przez ośrodek warszawski⁵².

Równie istotną dla kultury polskiej postacią jest Zofia Lissa, założycielka Zakładu Muzykologii na Uniwersytecie Warszawskim i muzykolog o wszechstronnych zainteresowaniach. Do niedawna, w ferworze odzyskanej w 1989 r. niezależności, krytykowano ją za współpracę z aparatem komunistycznym i promocję ideologii marksistowskiej zawartą w jej powojennych publikacjach⁵³. Dopiero w ostatnich latach zwrócono uwagę na jej artykuły publikowane na łamach prasy międzywojennej. Pisała wówczas o pedagogice i psychologii muzyki, postulując powszechne i dostosowane do ludzkich możliwości kształcenie muzyczne. Analizowała rolę radia i filmu w kulturze muzycznej. Interesowała ją też socjologia muzyki, a poczynione z jej perspektywy obserwacje przedkładała ponad popularne wówczas teorie rasowe. Mierząc się z tymi ostatnimi, stwierdzała, że dla wykształcenia stylu kompozytorskiego „środowisko znaczy więcej aniżeli rasa” oraz stawiała dramatyczne dla niej samej pytanie o to, „czy oblicze naszej epoki będzie w oczach przyszłości tworzył obłędny mit nienawiści rasowej czy mit wolnego, pracującego człowieka”⁵⁴. Tym samym studia nad międzywojennym okresem jej działalności pozwalają w nowy sposób spojrzeć na jej postawę i światopogląd – szczególnie gdy analizujemy je w kontekście jej żydowskiego pochodzenia. Przedwojennej działalności Zofii Lissy poświęcone są teksty Michała Jaczyńskiego i Izabeli Zymer opublikowane w pracy zbiorowej *Granice muzyki – granice wolności. Wokół konferencji kompozytorów i krytyków muzycznych w Łagowie Lubuskim w 1949 roku*⁵⁵.

⁵² J. Guzy-Pasiak, *Młodzińcze lata Karola Rathausa w Galicji i ich znaczenie dla jego przyszłej twórczości*, XIX Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Musica Galiciana”, Strzyżów, 17.05.2024; I. Lindstedt, *O odnalezionym Kwartecie smyczkowym op. 19 Józefa Kofflera*, XIX Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Musica Galiciana”, Strzyżów, 17.05.2024; M. Piekarski, *Józef Koffler jako publicysta i redaktor czasopism*, XIX Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Musica Galiciana”, Uniwersytet Rzeszowski, 16.05.2024. Zob. też: M. Schüssler, *Karol Rathaus: An American Composer of Polish Origin*, „Polish Music Journal” 2003, t. 6, nr 1, <https://polish-music.usc.edu/research/publications/polish-music-journal/vol6no1/karol-rathaus/>, (04.04. 2024).

⁵³ E. Dziębowska, *Lissa Zofia* [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM*, red. E. Dziębowska, t. 5, Kraków 1997.

⁵⁴ Z. Lissa, *Zagadnienia rasowości w muzyce* [w:] *Almanach i leksykon Żydostwa polskiego*, red. R. Goldberger, t. 2, Lwów 1938, s. 96, 97.

⁵⁵ M. Jaczyński, *Kształtowanie się poglądów politycznych Zofii Lissy na podstawie jej publikacji z okresu lwowskiego, 1929–1939* [w:] *Granice muzyki – granice wolności. Wokół konferencji kompozytorów i krytyków muzycznych w Łagowie Lubuskim w 1949 roku*, red. K. Brzechczyn, R. Ciesielski, Poznań–Warszawa 2021, s. 43–54; I. Zymer, *O „odchyleniu prawicowym” Zofii Lissy*

Problem tożsamości twórców muzyki popularnej czy artystycznej działających na pograniczu kultur i środowisk narodowych ma szansę zyskać nowe ujęcie dzięki dokonaniem w ostatnich latach postępowi w badaniach nad działalnością żydowskich instytucji muzycznych. Przynależność do nich można potraktować bowiem jako jedną z deklaracji tożsamości konkretnego artysty. Temu celowi służyło też niejednokrotnie powoływanie do życia nowoczesnych żydowskich instytucji muzycznych, które miały zrzeszać i jednoczyć wysiłki żydowskich artystów oraz promować ich sztukę wykonawczą i kompozytorską przed rodzimym oraz nieżydowskim otoczeniem. Cel ten przyświecał chociażby twórcom Żydowskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie, którego działalność najszerzej dotąd omówiono w publikacji *Muzyka „obcych narodów” lub „kultura narodowa”: programowanie koncertów w międzywojennym Lwowie jako dyskurs nad żydowskimi tożsamościami muzycznymi*⁵⁶.

Środowisku muzycznemu Żydów lwowskich poświęcony jest także szereg innych publikacji szczegółowych. Jeszcze w 1936 r. opisywał je Alfred Plohn we wspomnianym już artykule *Muzyka we Lwowie a Żydzi*. Jego charakterystyki podjęła się Ewa Nidecka w publikacji *Lwowscy muzycy pochodzenia żydowskiego*, a kilka lat później także autorka niniejszego tekstu, pisząc o *Żydowskim środowisku muzycznym międzywojennego Lwowa*. W 2013 r. o swoim zainteresowaniu tematem opowiadała w Muzeum Historii Żydów Polskich w Warszawie Hanna Palmon w referacie pt. *Żydowskie środowisko muzyczne Lwowa między wojnami światowymi*⁵⁷. O *Lwowskich skrzypkach pochodzenia żydowskiego w opinii dziennikarzy i krytyków muzycznych w Polsce międzywojennej* pisała także Kinga Fink⁵⁸.

w świetle dokumentów [w:] *Granice muzyki – granice wolności. Wokół konferencji kompozytorów i krytyków muzycznych w Łagowie Lubuskim w 1949 roku*, red. K. Brzechczyn, R. Ciesielski, Poznań–Warszawa 2021, s. 55–71. Zob. też: S. Wieczorek, *Granice muzyki – granice wolności. Wokół konferencji kompozytorów i krytyków muzycznych w Łagowie Lubuskim w 1949 roku*, „Muzyka” 2023, nr 4, s. 146–154.

⁵⁶ S. Jakubczyk-Ślęczka, *Music of „the Foreign Nations” or „Native Culture”: concert programming in interwar Lwów as a discourse about Jewish musical identities* [w:] *Polish Jewish Culture beyond the capital: centering the periphery*, red. N. Sinkoff, H. Goldberg we współpracy z N. Aleksium, New Brunswick, NJ 2023, s. 127–151.

⁵⁷ E. Nidecka, *Lwowscy muzycy pochodzenia żydowskiego* [w:] *Musica Galiciana*, t. 10, red. M. Wierzbieniec, Rzeszów 2007, s. 36–45; S. Jakubczyk-Ślęczka, *Żydowskie środowisko muzyczne międzywojennego Lwowa* [w:] *Musica Galiciana*, t. 14, red. G. Oliwa, Rzeszów 2014, s. 245–254; H. Palmon, *Żydowskie środowisko muzyczne Lwowa między wojnami światowymi*, Konferencja „Żydowski renesans muzyczny w Polsce i w Niemczech”, Muzeum Historii Żydów Polskich „Polin”, 15–17.09.2013, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/dm13_palmon.pdf, (04.04.2024).

⁵⁸ K. Fink, *Lwowscy skrzypkowie pochodzenia żydowskiego w opinii dziennikarzy i krytyków muzycznych w Polsce międzywojennej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Historia” 2018, z. 73, s. 139–159.

Podobnie o działalności środowiska krakowskiego wspominał Jascha Nemtsov na marginesie badań nad nową muzyką żydowską w Polsce lat trzydziestych i czterdziestych⁵⁹. Jemu poświęcone są artykuły na temat *Muzyki żydowskiej w Krakowie w okresie międzywojennym w świetle informacji zawartych w „Nowym Dzienniku”* oraz *Aktywności krakowskiej loży „Solidarność” na polu żydowskiej kultury muzycznej w okresie międzywojennym*⁶⁰. Najszerzą jak dotąd panoramę działalności instytucji muzycznych Żydów krakowskich przełomu XIX i XX w. prezentuje publikacja *Za kulisami sceny koncertowej: polityka kulturalna Żydowskiego Towarzystwa Muzycznego w Krakowie*, koncentrująca się co prawda na omówieniu aktywności największej żydowskiej instytucji muzycznej działającej w międzywojennym Krakowie, ale też zestawiająca prowadzoną przez nią politykę kulturalną z profilem działalności pozostałych, zidentyfikowanych dotąd żydowskich organizacji muzycznych miasta⁶¹.

W 2020 r. ukazał się artykuł przeglądowy poświęcony *Żydowskim organizacjom muzycznym w międzywojennej Galicji*⁶². Wymienionych i częściowo omówionych zostało w nim około 70 żydowskich organizacji muzycznych funkcjonujących w 29 miastach galicyjskich w okresie międzywojennym. Część z nich pojawia się także w innych opracowaniach szczegółowych. Żydowskie Towarzystwo Muzyczno-Dramatyczne w Rzeszowie zostało pokrótce opisane przez Wacława Wierzbienca w haśle zamieszczonym w *Encyklopedii Rzeszowa*⁶³. Na łamach czasopisma Rzeszowskiego Towarzystwa Muzycznego „Kamerton” opublikowano także dwa poświęcone mu artykuły: *Obraz życia muzycznego rzeszowskich Żydów w okresie międzywojennym opisany na łamach „Chwili”* oraz *Żydowskie organizacje muzyczne w międzywojennym Rzeszowie*⁶⁴.

⁵⁹ J. Nemtsov, *Neue jüdische Musik in Polen in den 20-er-30er Jahren* [w:] *Jüdische Kunstmusik im 20. Jahrhundert. Quellenlage, Stilanalysen*, red. J. Nemtsov, Wiesbaden 2006, s. 91–105.

⁶⁰ S. Jakubczyk-Ślęczka, *La musique juive à Cracovie de l'entre-deux-guerres selon les informations du journal „Nowy Dziennik”*, „*Studia Judaica Cracoviensia*” 2011, t. 9, s. 121–135; eadem, *Activité de la loge cracovienne „Solidarność” dans le domaine de la culture musicale juive dans l'entre-deux-guerres*, „*Studia Judaica Cracoviensia*” 2012, t. 10, s. 123–131.

⁶¹ S. Jakubczyk-Ślęczka, *Za kulisami sceny koncertowej: polityka kulturalna Żydowskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie* [w:] *Żydzi krakowscy – nowe kierunki badań*, red. A. Maślak-Maciejewska, Kraków–Budapeszt–Syrakuzy 2021, s. 133–182. Wzmianki na temat działalności żydowskich organizacji muzycznych w Krakowie znaleźć można także w pracach: *Kraków muzyczny 1918–1939*, red. M. Drobner, T. Przybylski, Kraków 1980; S. Martin, *Jewish Life in Cracow 1918–1939*, London 2004.

⁶² S. Jakubczyk-Ślęczka, *Jewish Music Organizations in Interwar Galicia* [w:] *Polin. Studies in Polish Jewry*, t. 32, s. 343–370.

⁶³ W. Wierzbieniec, *Żydowskie Towarzystwo Muzyczne i Dramatyczne. Żydzi rzeszowscy* [w:] *Encyklopedia Rzeszowa*, red. J. Draus, Rzeszów 2004, s. 820.

⁶⁴ S. Jakubczyk-Ślęczka, *Obraz życia muzycznego rzeszowskich Żydów w okresie międzywojennym opisany na łamach „Chwili”*, „*Kamerton*” 2013, nr 57, s. 165–173; eadem, *Żydowskie organizacje muzyczne w międzywojennym Rzeszowie*, „*Kamerton*” 2015, nr 59, s. 80–86.

W monografii poświęconej historii Żydów przemyskich w okresie międzywojennym Waław Wierzbieniec scharakteryzował Żydowskie Towarzystwo Muzyczno-Dramatyczne „Juwal” w Przemyśle⁶⁵. Wzmianka o nim pojawia się też na łamach książki *Zaginiony świat. Historia Żydów przemyskich* Jacka Błońskiego⁶⁶. Działalność tej i innych żydowskich instytucji muzycznych Przemyśla w I połowie XX w. była również tematem referatu wygłoszonego podczas II sesji Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Żydzi w kulturze muzycznej Galicji”⁶⁷.

Jednocześnie rozkwit nowoczesnych żydowskich instytucji muzycznych prowokuje pytanie o ciągłość i kontynuację rozwoju żydowskiej kultury muzycznej, mechanizm przemian, które doprowadziły do powstania nowych form organizacji życia muzycznego oraz wykształcenia nowego repertuaru rozrywkowego i narodowego⁶⁸. W odniesieniu do Galicji temat przemian repertuaru tworzonego, wykonywanego i słuchanego przez Żydów omawia publikacja *Z Żydami i bez Żydów – o ich znaczeniu w kulturze muzycznej Galicji*⁶⁹, zaś problemowi genezy nowoczesnych instytucji muzycznych poświęcony jest tekst *Przemiany żydowskich tradycji muzycznych a przemiany żydowskich instytucji muzycznych na przykładzie przedwojennej Galicji*, w którym śledzony jest rozwój instytucji chazana, pieśniarza ludowego, klezmera, dyrygenta, kompozytora oraz nowoczesnych organizacji muzycznych prowadzonych przez Żydów galicyjskich przełomu XIX i XX w.⁷⁰ Przedstawiony w niej proces zmian pozwala na powiązanie nowoczesnych form organizacji życia muzycznego i jego repertuaru z żydowską tradycją muzyczną, a tym samym na wpisanie nowego zjawiska życia kulturalnego w nieprzerwany proces ewolucji żydowskiej kultury muzycznej Galicji.

Z tej perspektywy narodzony w XIX-wiecznej Galicji teatr żydowski jawi się jako kontynuacja rozwoju żydowskiej pieśni ludowej. Monumentalną pracą na jego temat jest wydany w latach 1931–1969 *Leksykon* Zalmena Zylbercwałjga, zawierający cenne informacje o artystach związanych ze środowiskiem teatralnym⁷¹. Najszersze omówienie tej problematyki w odniesieniu do Galicji zawiera praca

⁶⁵ W. Wierzbieniec, *Spoleczność żydowska Przemyśla w latach 1918–1939*, Rzeszów 1996.

⁶⁶ J. Błoński, *Zaginiony świat. Historia Żydów przemyskich*, Przemyśl 2016. Zob. też: J. Kostek, *Świat przeszły dokonany*, Przemyśl 2012.

⁶⁷ S. Jakubczyk-Ślęczka, „Bezsprzecznie jedno z najruchliwszych towarzystw na prowincji” – o działalności żydowskiego środowiska muzycznego w międzywojennym Przemyśle, Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Żydzi w kulturze muzycznej Galicji 2”, Uniwersytet Rzeszowski, 28.10.2022.

⁶⁸ W szeroki kontekst tego zagadnienia wprowadza: Ph. Bohlman, *Jewish Music and Modernity*, Oxford 2008.

⁶⁹ S. Jakubczyk-Ślęczka, *Z Żydami i bez Żydów – o ich znaczeniu w kulturze muzycznej Galicji* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, red. E. Nidecka, t. 1, Rzeszów 2021, s. 222–254.

⁷⁰ S. Jakubczyk-Ślęczka, *Przemiany żydowskich tradycji muzycznych a przemiany żydowskich instytucji muzycznych na przykładzie przedwojennej Galicji*, „Roczniki Humanistyczne” 2022, t. 70, z. 12, s. 231–250.

⁷¹ *Leksykon fun der jidiszn teater*, red. Z. Zylbercwałjg, t. 1–6, New York–Warszawa–Mexico 1931–1969.

Mirosławy Bułat *Krakowski Teatr Żydowski. Między szundem a sztuką*⁷². Autorka wnikliwie charakteryzuje działalność tej instytucji, wskazując na znaczny udział muzyki w organizowanych w niej wydarzeniach. Wzmianki o muzyce skomponowanej do dramatów Wyspiańskiego wystawionych w Krakowskim Teatrze Żydowskim znajdują się też w artykule Rafała Węgrzyniaka *Dramaty Wyspiańskiego w Krokewer Jidisz Teater*⁷³. W 2005 r. ukazało się z kolei opracowanie Tetiany Stepanczykowej poświęcone historii Teatru Żydowskiego we Lwowie⁷⁴. W 2023 r. opublikowany został artykuł Jolanty Guzy-Pasiak poświęcony dyrektorowi muzycznemu teatru i twórcy licznych wystawianych w nim (i poza nim) operetek, Chune Wolfsthalowi⁷⁵. Instytucja ta budzi coraz częściej zainteresowanie także z uwagi na osobę jej założyciela, Jakowa Bera Gimpla, ojca Adolfa oraz dziadka słynnych muzyków: Bronisława, Jakuba i Karola, wszystkich (w większym lub mniejszym stopniu) zaangażowanych w jej działalność.

Nie umknęła uwadze historyków także ewolucja teatru, którego odgałęzieniem stała się kinematografia. O *Filmie żydowskim w Polsce* pisał Natan Gross⁷⁶. Badania nad tym tematem prowadzi także Roman Włodek, autor *Bardzo krótkiej historii kina żydowskiego* oraz wielu poświęconych mu artykułów, m.in. dotyczących zagadnienia warstwy dźwiękowej i muzycznej filmów Josepha Greena, Aleksandra Martena czy amerykańskich musicali obrazujących audiosferę wschodnioeuropejskiego sztetla⁷⁷. Tematem kina żydowskiego (i izraelskiego) zajmuje się Joanna Preizner, redaktorka serii *Gefilte film: Wątki żydowskie w kinie*⁷⁸. Coraz częściej wątek muzyki w przedwojennym kinie żydowskim w Polsce pojawia się w badaniach muzykologów. Wspominała o nim Iwona Lindstedt w swoim wykładzie poświęconym *Polskiej muzyce filmowej z lat 1930–1939*⁷⁹.

⁷² M. Bułat, *Krakowski Teatr Żydowski. Między szundem a sztuką*, Kraków 2006.

⁷³ R. Węgrzyniak, *Dramaty Wyspiańskiego w Krokewer Jidisz Teater* [w:] *Teatr żydowski w Krakowie. Studia i materiały*, red. J. Michalik, E. Prokop-Janiec, Kraków 1995, s. 77–82.

⁷⁴ T. Stepanczykowa [Т. Степанчикова], *Історія єврейського театру у Львові: кризь терну до зірок*, Lviv 2005.

⁷⁵ J. Guzy-Pasiak, *Jewish Popular Music in Galicia: Karol Rathaus' Recollections of Chune Wolfsthal*, „Musicology Today” 2023, vol. 20, p. 1–9.

⁷⁶ N. Gross, *Film żydowski w Polsce*, Kraków 2002.

⁷⁷ R. Włodek, *Na początku było Le'chajim. Bardzo krótka historia kina żydowskiego*, Szczecin 2013. Zob. też: R. Włodek, *Singer po hollywoodzku. Jentl Barbry Streisand* [w:] *Gefilte Film 1. Wątki żydowskie w kinie*, red. J. Preizner, Kraków 2008, s. 95–117; idem, *Joseph Green, producent polskich filmów jidyszowych*, „Images” 2019, t. 26, nr 35, s. 77–101; idem, *Od „Za grzechy” do „Bezdomnych”. Aleksander Marten (1898–1942?), artysta żydowskiej i polskiej kinematografii dźwiękowej*, „Studia Judaica” 2022, nr 2 (50), s. 269–290.

⁷⁸ *Gefilte film: Wątki żydowskie w kinie*, red. J. Preizner, t. 1, Kraków 2008; t. 2–4, Kraków–Budapeszt–Syrakuzy 2009–2013.

⁷⁹ I. Lindstedt, *Polska muzyka filmowa z lat 1930–1939. Twórcy i zjawiska*, Interdyscyplinarne seminarium „Migracje artystyczne w XIX, XX i XXI wieku” ISPAN, 30.01.2024. Zob. też: I. Lindstedt, *Polska refleksja o muzyce w kinie dźwiękowym w latach trzydziestych XX wieku. Główne idee i perspektywy badawcze w muzykologii*, „Muzyka” 2018, nr 2, s. 3–26.

Podobna tematyka została podjęta podczas XIX edycji konferencji „Musica Galiciana” w referacie na temat *Wpływu nowych mediów i technologii na przemiany żydowskiej kultury muzycznej w międzywojennej Galicji*, w którym film żydowski zaprezentowano jako nośnik nowoczesnych tożsamości żydowskich⁸⁰.

W ostatnich latach rośnie też zainteresowanie muzyką popularną tworzoną przez autorów żydowskich w przedwojennej Polsce. W 2014 r. na zagadnienie to zwrócił uwagę Mikołaj Gliński w popularyzatorskim artykule o znamienym tytule: *Polska piosenka pochodzenia żydowskiego*⁸¹. W 2019 r. ukazała się publikacja *Polskie tango hebrajskie w międzywojennej Polsce* autorstwa Katarzyny Zimek i Tomasza Jankowskiego⁸². Szereg żydowskich zespołów jazzowych zostało wymienionych w monografii Krzysztofa Karpińskiego *Był jazz. Krzyk jazzbandu w międzywojennej Polsce*⁸³. Wszystkie wymienione publikacje z jednej strony wskazują na powszechną obecność artystów żydowskich w przestrzeni publicznej II RP, z drugiej – prowokują pytania, i o wzajemne wpływy kultur, dla których przestrzeń ta stała się płaszczyzną spotkania, i o reakcje przedstawicieli tych kultur na siebie wzajemnie, które to zagadnienia prowadzą nas wprost do tematu wyzwania stojących przed współczesnym badaczem życia muzycznego Żydów galicyjskich.

Współczesna muzykologia: w poszukiwaniu nowych osi narracji

Wraz ze zmianą paradygmatu muzykologii ostatnich dekad i przesunięciem punktu ciężkości z badań nad muzyką artystyczną, ludową czy popularną na badania muzyki jako zjawiska kulturowego, podział na muzykologię historyczną i etnomuzykologię zaciera się. Dążąc do zrozumienia muzyki jako fenomenu tworzonego, uprawianego i wpływającego na jednostki i grupy ludzkie „wszędzie” i „od zawsze” – pytamy o każdą muzykę i jej funkcję w życiu indywidualnych osób i społeczności. W tym kontekście definicja muzyki żydowskiej ewoluowała od kategorii muzyki ludowej przez zagadnienie obecności muzyków żydowskich w powszechnym życiu artystycznym po uznanie ich twórczości za jedną z równoprawnych muzyk świata i przedmiot badań wart zainteresowania głównego nurtu muzykologii. Muzyka żydowska pojawia się odtąd w opracowaniach muzykologicznych głównego nurtu, chociażby *Oxford History of Western Music* Richarda

⁸⁰ S. Jakubczyk-Ślęczka, *Wpływ nowych mediów i technologii na przemiany żydowskiej kultury muzycznej w międzywojennej Galicji*, XIX sesja Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Musica Galiciana”, Uniwersytet Rzeszowski, 16.05.2024.

⁸¹ M. Gliński, *Polska piosenka pochodzenia żydowskiego*, <https://culture.pl/pl/artykul/polska-piosenka-pochodzenia-zydowskiego>, (08.04.2024).

⁸² *Polskie Tango Hebrajskie*, opr. K. Zimek, T. Jankowski, Warszawa 2019.

⁸³ K. Karpiński, *Był jazz. Krzyk jazzbandu w międzywojennej Polsce*, Kraków 2014.

Taruskina. W 2011 i 2018 r. poświęcono jej dwa tomy *The Musical Quarterly*, na łamach których zastanawiano się nad jej tożsamością i miejscem w ogólnym dyskursie historycznym o muzyce w odniesieniu do wybranych dzieł, twórców i wykonawców żydowskich różnych epok⁸⁴.

Zmiany widoczne są także w Polsce. W latach 2008–2012 ukazały się cztery tomy pisma „Muzykalia” poświęcone żydowskiej kulturze muzycznej. W osobnej sekcji czasopisma „Judaica” pisano o muzyce żydowskiej różnych okresów historycznych, regionów geograficznych oraz gatunków muzycznych. W kontekście polskim omawiano zarówno zagadnienia historyczne, np. twórczość kompozytorów żydowskich XIX-wiecznej Warszawy opisaną przez Halinę Goldberg czy sylwetkę lwowskiego pianisty Artura Hermelina prezentowaną przez Hannę Palmon, jak też etnomuzykologiczne, np. wspomniany już tekst Piotra Dahliga na temat użycia cymbałów w podkarpackich kapelach klezmerskich⁸⁵. W roku 2020 pojawiła się w głównym nurcie polskiej muzykologii, kiedy poświęcono jej jeden z tomów „Studiów Chopinowskich”⁸⁶. Choć jednocześnie wybór tematów zawartych we wspomnianym numerze sugeruje, że intencją redakcji było wskazanie tych obszarów żydowskiej kultury muzycznej, z jakimi mógł mieć do czynienia Fryderyk Chopin. Tym samym muzyka żydowska potraktowana została jako tło dla rozwoju uprawianej przez niego muzyki artystycznej i ulokowana na pograniczu różnie wartościowanych światów muzycznych⁸⁷. Niemniej zainteresowanie tematyką żydowską jest już wyraźnie widoczne. Odzwierciedla je także rosnąca liczba prac doktorskich powstających na polskich uniwersytetach, poświęconych różnym zagadnieniom z zakresu żydowskiej kultury

⁸⁴ „The Musical Quarterly” 2011, ed. L. Botstein, t. 94 no 4, <https://academic.oup.com/mq/issue/94/4>, (19.04.2024); „The Musical Quarterly” 2018, ed. L. Botstein, H. Goldberg, t. 101, no 4, <https://academic.oup.com/mq/issue/101/4>, (19.04.2024).

⁸⁵ H. Goldberg, *Przynależność przez muzykę: wkład Żydów w kształtowanie się muzycznej polskości*, „Muzykalia XI. Judaica 3” 2011, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/goldberg_muzykalia_11_judaica3.pdf, (08.04.2024); H. Palmon, *The Polish Pianist Artur Hermelin*, „Muzykalia XIII. Judaica 4” 2012, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/palmon_muzykalia_13_judaica_41.pdf, (08.04.2024). Zob. też: H. Goldberg, *Jewish Spirituality, Modernity, and Historicism in the Long Nineteenth Century: New Musical Perspectives*, „The Musical Quarterly” 2018, t. 101, z. 4, s. 317–330. Redakcja czasopisma przygotowała również bibliografię polskiego piśmiennictwa o muzyce żydowskiej do roku 2012. Zob. Bibliografia. Materiały internetowe.

⁸⁶ Zob. „Studia Chopinowskie” 2020, t. 5, nr 1, red. S. Zabieglńska, <https://www.czasopisma.nifc.pl/index.php/sc/issue/view/12>, (19.04.2024).

⁸⁷ Por. M. Gelbart, *The Invention of „Folk Music” and „Art Music”. Emerging Categories from Ossian to Wagner*, seria: New Perspectives in Music History and Criticism, red. J. Kallberg, A. Newcomb, R. Solie, Cambridge 2011; U. Hemetek, *Music of Minorities – „The Others from Within”? On Terminology and the History of Research in Austria*, „Musicologica Austriaca: Journal of Austrian Music Studies” 2015, <https://www.musau.org/parts/neue-article-page/view/18>, (08.04.2024).

muzycznej, a w konsekwencji powiększające się grono autorów publikujących w Polsce na jej temat⁸⁸.

Coraz częściej zainteresowanie budzi też sama muzyka Żydów polskich. W roku 2020 ukazał się tom *Polin. Studies in Polish Jewry* poświęcony Żydom i muzykowaniu na ziemiach polskich. Na jego łamach omówiono w kolejnych blokach tematycznych muzykę kantoralną, popularną, klasyczną, zjawiska muzyczne wywołane doświadczeniem Holocaustu oraz współczesne wykonawstwo muzyki żydowskiej w Polsce. Pojawiło się w nim także kilka rozdziałów związanych z życiem muzycznym Żydów galicyjskich. Dotyczyły one muzycznej strony działalności teatru żydowskiego, Broder Singerów i Teatru Gimplów, a także żydowskich organizacji muzycznych w Galicji. W tomie znalazło się także wspomnienie ostatniego klezmera Galicji, Leopolda Kozłowskiego⁸⁹. Trzy lata później opublikowana została praca *Polish Jewish Culture Beyond the Capital: Centering the Periphery*. Także tutaj pojawiły się wątki muzyczne. Magdalena Kozłowska opisała szeroki kontekst tournée koncertowego jemeńskiej pieśniarki Brachy Cfiry w Polsce w 1929 r., Zehavit Stern i Ela Bauer poruszyły temat działających tu teatrów i kinoteatrów, Marcos Silber temat kultury popularnej, zaś autorka niniejszego tekstu opisała działalność koncertową Żydowskiego Towarzystwa Muzycznego i sekcji muzycznej Żydowskiego Towarzystwa Artystyczno-Literackiego we Lwowie⁹⁰. Tym samym kulturę muzyczną Żydów polskich poddano w nim multiperspektywicznej i interdyscyplinarnej analizie, w odniesieniu do której podział na historyczne i antropologiczne ujęcia tematu staje się drugorzędny.

⁸⁸ M. Jaczyński, *Obecność muzyki żydowskiej w powszechnej kulturze wybranych ośrodków Europy Środkowej w dwudziestoleciu międzywojennym*, praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński 2023; S. Jakubczyk-Słęczka, *Życie muzyczne społeczności żydowskiej na terenie dawnej Galicji w okresie międzywojennym*, praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński 2017; A. Jeż, *Muzyka i taniec w syjonistycznych ruchach młodzieżowych w II Rzeczypospolitej w świetle publikacji i materiałów archiwalnych*, praca doktorska, Uniwersytet Warszawski 2023; M. Sławek, *Twórczość Mieczysława Wajnberga. Ekspresja i styl z perspektywy wykonawczo-interpretacyjnej. Na przykładzie utworów na skrzypce i fortepian z lat 1947–1953*, praca doktorska, Akademia Muzyczna w Krakowie 2015; J. Stefek, *Twórczość żydowskich kompozytorów muzyki organowej w Europie Środkowej w latach 1810–1938*, praca doktorska, Akademia Muzyczna im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu 2021.

⁸⁹ A. Seigel, *Broder Singers: Forerunners of the Yiddish Theatre* [w:] *Polin. Studies in Polish Jewry*, t. 32, s. 109–124; M. Aylward, *Gimpel's Theatre, Lwów: The Sound of a Popular Yiddish Theater Preserved on Gramophone Records, 1904–1913* [w:] *Polin. Studies in Polish Jewry*, t. 32, s. 125–146; S. Jakubczyk-Słęczka, *Jewish Music Organizations in Interwar Galicia* [w:] *Polin. Studies in Polish Jewry*, t. 32, s. 343–370; A. Polonsky, *Leopold Kozłowski* [w:] *Polin. Studies in Polish Jewry*, t. 32, s. 513–514.

⁹⁰ Zob. E. Bauer, *Movie Theaters and the Development of Jewish Public Space in Interwar Poland* [w:] *Polish Jewish Culture Beyond the Capital. Centering the Periphery*, red. N. Sinkoff, H. Goldberg we współpracy z N. Aleksium, New Brunswick, NJ 2023, s. 212–227; S. Jakubczyk-Słęczka, *Music of „the Foreign Nations” or „Native Culture” ...* [w:] jw., s. 127–151; M. Kozłowska, *A Spectacle of Differences: Bracha Zefira's Tour of Poland in 1929* [w:] jw., s. 113–126; M. Silber, *From Lodzermensz to Szmonces and Back: on the Multidirectional Flow of Culture* [w:] jw., s. 152–168; Z. Stern, *„The Holiday That Applies to Everyone”. Ararat „Kleynkunst” Theater and the Challenge of Populist Modernism* [w:] jw., s. 15–36.

Aktualny pozostaje jednak inny problem, o którym w roku 2021 pisała na łamach tomu *Dziedzictwo Żydów polskich* Halina Goldberg, stawiając w rozdziale *Muzyka* pytanie o miejsce twórczości kompozytorów żydowskich z Polski w narracji o muzyce polskiej⁹¹. Pytanie to wybrzmiało także podczas jej wykładu gościnnego towarzyszącego I edycji Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Żydzi w kulturze muzycznej Galicji”, która wyrosła na gruncie znacznie starszego wydarzenia, jakim jest konferencja „Musica Galiciana” dedykowana tematowi muzyki Galicji w kontekście stosunków polsko-ukraińskich. Już na łamach kolejnych jej tomów pokonferencyjnych pojawiały się opracowania poświęcone żydowskim muzykom, takim jak Maurycy Rosenthal czy Edward Steuermann⁹². Omawiano także postać współpracującego z lwowską synagogą postępową Rudolfa Schwarza, pełniącego w niej funkcję organisty⁹³. Co prawda, wymienione artykuły rzadko komentują znaczenie żydowskiego dziedzictwa dla omawianych postaci czy też ich zaangażowanie w żydowskie życie muzyczne, stanowią jednak potrzebny punkt wyjścia dla dalszych badań. Na łamach serii wspomniano także o żydowskich instytucjach muzycznych, szczególnie często w odniesieniu do budzącego największe zainteresowanie badaczy Lwowa⁹⁴. Pisano o działającej w nim rodzinie Gimplów i jej wkładzie w światową kulturę muzyczną⁹⁵. Zwrócono także uwagę na przemiany ról kobiet w życiu muzycznym galicyjskich Żydów⁹⁶. Opublikowano także dwa artykuły badaczy izraelskich komentujące stosunek Państwa Żydowskiego do badań nad żydowską tradycją muzyczną diaspory oraz

⁹¹ Por. H. Goldberg, *Muzyka* [w:] *Dziedzictwo Żydów polskich*, red. B. Kirshenblatt-Gimblett, T. Sztyma, Warszawa 2021, s. 155–175.

⁹² N. Kaszkadamowa [Н. Кашкадамова], *Едвард Штоерман – австрійський та американський піаніст з Галичини* [w:] *Musica Galiciana*, t. V, red. L. Mazepa, Rzeszów 2000, s. 285–294; M. Piekoszewski, *Maurycy Rosenthal – dyskografia nagrań i styl wykonawczy* [w:] *Musica Galiciana*, t. XIV, red. G. Oliwa, Rzeszów 2014, s. 255–265.

⁹³ M. Lubowiecka, *Wykonawstwo kameralne w Galicyjskim Towarzystwie Muzycznym, w drugiej połowie XIX w. za dyrekcji artystycznej Rudolfa Schwarza* [w:] *Musica Galiciana*, t. V, red. L. Mazepa, Rzeszów 2000, s. 173–183; eadem, *Rudolf Schwarz – dyrektor artystyczny Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie w latach 1887–1899 we wspomnieniach Stanisława Ciechanowskiego* [w:] *Musica Galiciana*, t. XV, red. G. Oliwa, Rzeszów 2016, s. 74–82.

⁹⁴ T. Mazepa, *Lwowskie towarzystwa muzyczne* [w:] *Musica Galiciana*, t. IX, red. L. Mazepa, Rzeszów 2005, s. 43–65; E. Nidecka, *Lwowscy muzycy pochodzenia żydowskiego* [w:] *Musica Galiciana*, t. X, red. M. Wierzbieniec, Rzeszów 2007, s. 36–45; S. Jakubczyk-Ślęczka, *Żydowskie środowisko muzyczne międzywojennego Lwowa* [w:] *Musica Galiciana*, t. XIV, red. G. Oliwa, Rzeszów 2014, s. 245–254.

⁹⁵ L. Melnyk [Л. Мельник], *Внесок мистецької діяльності родини Гімпелів до світової культури* [w:] *Musica Galiciana*, t. XVIII, red. K. Fink, T. Mazepa, G. Oliwa, Rzeszów 2023, s. 25–35.

⁹⁶ S. Jakubczyk-Ślęczka, *Regula kol isza a role kobiet w życiu muzycznym Żydów galicyjskich w okresie międzywojennym* [w:] *Musica Galiciana*, t. XVI, red. G. Oliwa, K. Fink, Rzeszów 2019, s. 222–240.

dokumentujące badania genealogiczne prominentnej lwowskiej rodziny muzycznej Wolfsthalów⁹⁷.

Wydaje się, że temat kultury muzycznej Galicji wręcz sprowokował zainteresowanie badaczy jej etniczną różnorodnością i konsekwencjami tejsze dla tutejszego życia muzycznego. Na tym tle wyrosła w 2020 r. konferencja poświęcona „Żydom w kulturze muzycznej Galicji”. Gromadzący się na niej badacze kontynuują studia historyczne poświęcone przede wszystkim biografiami i twórczości bardziej lub mniej znanych muzyków żydowskich pochodzących z Galicji. Jak dotąd w ich gronie znaleźli się przedstawiciele rodziny Wolfsthalów⁹⁸, wybitni pianiści Stefan Askenase⁹⁹, Mieczysław Horoszowski¹⁰⁰, Seweryn Eisenberger¹⁰¹, skrzypkowie: Jontew Szpilman¹⁰², Adolf Bilig¹⁰³, kompozytorzy: Ignacy Friedman i Stanisław Lipski¹⁰⁴, Józef Koffler¹⁰⁵, Józef Wieniawski¹⁰⁶, śpiewacy: Herman Horner¹⁰⁷,

⁹⁷ B. Gerus, *Los muzyki Żydów galicyjskich jako żydowskiej muzyki ludowej należącej do tradycji europejskiej w państwie żydowskim: byt, unicestwienie i próby odrodzenia w ostatnim czasie – między historią, estetyką artystyczną a polityką w Izraelu* [w:] *Musica Galiciana*, t. XII, red. G. Oliwa, Rzeszów 2010, s. 213–216; Y. Wolfsthal, *The Wolfsthal Family of Musicians: A Genealogical Case Study* [w:] *Musica Galiciana*, t. XVIII, red. K. Fink, T. Mazepa, G. Oliwa, Rzeszów 2023, s. 15–24.

⁹⁸ M. Klubiński, *Muzyczna rodzina Wolfsthalów – między Lwowem, Wiedniem, Berlinem a Warszawą* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 135–167; Y. Wolfsthal, *Jewish Musicians of Galicia: The Wolfsthal Family – a Research Update* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 2, red. E. Nidecka, Rzeszów 2023, s. 15–26.

⁹⁹ T. Baranowski, *Stefan Askenaze as an Outstanding Pianist and Teacher. Sketch for the Artist's Portrait on the 35th Anniversary of his Death* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 26–35.

¹⁰⁰ S. Dobrzański, *Nieznane materiały biograficzne o Mieczysławie Horoszowskim* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 2, s. 106–115; E. Fedyczkowska, *The World Career of Mieczysław Horoszowski, a Virtuoso from Lviv, and Ambassador of Musical Culture of the Turn of the Century* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 36–45.

¹⁰¹ E. Nidecka, *Zapomniany czy nieznan? Seweryn Eisenberger – w cieniu niepamięci* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 2, red. E. Nidecka, Rzeszów 2023, s. 49–100.

¹⁰² W. Węgrzyn-Klisowska, *Jontew Wolf Szpilman – śpiewak, skrzypek i kompozytor żydowski* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 2, red. E. Nidecka, Rzeszów 2023, s. 101–105.

¹⁰³ A. Smywińska-Pohl, *Philosopher and Violinist. Adolf Billig (1900–1944)* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 279–293.

¹⁰⁴ J. Miklaszewska, *Piano Miniatures by Ignacy Friedman and Stanisław Lipski – a Comparative Study* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 46–68.

¹⁰⁵ U. Mołczko, *Krytyczno-muzyczna działalność Józefa Kofflera* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 2, red. E. Nidecka, Rzeszów 2023, s. 153–163.

¹⁰⁶ K. Rzepecki, *Galician Threads in the Activity of Józef Wieniawski – a Review of Sources* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 168–179.

¹⁰⁷ E. Nidecka, *Titirel – zapomniana rola. Herman Horner (1892–1942) – wybitny bas-baryton z Rzeszowa* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 69–112.

Teresa Arklowa¹⁰⁸, Amalia Kasprowicz¹⁰⁹, twórcy muzyki rozrywkowej Jerzy Gert¹¹⁰, a także muzycy tradycyjni, jak Michał Josef Guzikow¹¹¹. Referaty i publikacje dotyczą także zagadnień pozwalających na szerszą interpretację tematu samej żydowskiej kultury muzycznej. Omawia się muzykę bobowskich chasydów¹¹², zagadnienie „żydowskich skrzypiec”¹¹³, filmu żydowskiego¹¹⁴, działalności organizacyjnej Żydów na polu życia muzycznego¹¹⁵, aktywności żydowskich muzykologów¹¹⁶, prowadzoną na łamach prasy syjonistycznej refleksję o żydowskiej muzyce narodowej¹¹⁷, działalność muzyczną galicyjskich syjonistów¹¹⁸, a także stawia pytanie o ich znaczenie dla całokształtu kultury muzycznej Galicji¹¹⁹. Inicjatywa

¹⁰⁸ J. Wąsacz-Krztoń, *Debiut sceniczny Teresy Arklowej i jej występy w teatrze lwowskim* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 113–134.

¹⁰⁹ J. Wąsacz-Krztoń, *Amalia Kasprowicz – mistrzyni dyskretnego komizmu* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 2, red. E. Nidecka, Rzeszów 2023, s. 27–48.

¹¹⁰ A. Pachowicz, *Kompozytor, aranżer, dyrygent, Żyd rodem z Tarnowa – Jerzy Gert (1908–1968)* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 180–198.

¹¹¹ W. Węgrzyn-Klisowska, *Michał Josif Guzikow – żydowski wirtuoz gry na ksylofonie w XIX wieku i jego europejska sława* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 17–25.

¹¹² S. Münch, *Muzyka w kręgu chasydów z Bobowej* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 201–221.

¹¹³ I. Siedlaczek, *Metafizyka żydowskich skrzypiec w kulturze nie tylko Galicji* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 255–278.

¹¹⁴ J. Cieślak-Klauza, *Złote lata filmu żydowskiego w Polsce w zarysie* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 294–309.

¹¹⁵ I. Bermer, *Biuro koncertowe Maksymiliana Türka w życiu muzycznym Lwowa w pierwszych dekadach XX wieku* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 335–347; A. Pachowicz, *Tarnowskie środowisko muzyków żydowskich pod koniec XIX i na początku XX wieku* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 2, red. E. Nidecka, Rzeszów 2023, s. 116–133. O Tarnowie w kontekście muzycznym pisze także: K. Górowska, *Endblum. Było sobie miasto* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 2, red. E. Nidecka, Rzeszów 2023, s. 167–180.

¹¹⁶ H. Karaś, *Muzykologiczne prace Jakowa Sorokewa jako czynnik porozumienia międzynarodowego* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 2, red. E. Nidecka, Rzeszów 2023, s. 195–212.

¹¹⁷ M. Jaczyński, *Refleksja o muzyce żydowskiej na łamach polsko-żydowskiego dziennika „Chwila”* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 2, red. E. Nidecka, Rzeszów 2023, s. 137–152.

¹¹⁸ A. Jeż, *Muzyka i taniec w syjonistycznym ruchu młodzieżowym „Akiba” w pierwszych dekadach XX wieku* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, s. 310–334; eadem, *Muzyka i taniec w młodzieżowej organizacji syjonistycznej „Ha-Szomer ha-Cair” w okresie międzywojennym* [w:] *Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 2, red. E. Nidecka, Rzeszów 2023, s. 181–194.

¹¹⁹ S. Jakubczyk-Słęczka, *Z Żydami i bez Żydów... Wcześniej temat kultury muzycznej Żydów galicyjskich pojawił się także podczas I edycji Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Żydzi w Galicji”. Zob. S. Jakubczyk-Słęczka, *Życie muzyczne społeczności żydowskiej na terenach dawnej Galicji w okresie międzywojennym* [w:] *Z dziejów i kultury Żydów w Galicji*, red. M. Galas, W. Wierzbieniec, Rzeszów 2018, s. 239–264 (tekst ten omawia wpływ idei politycznych na życie muzyczne Żydów galicyjskich w okresie międzywojennym). Podczas konferencji wygłoszony został też referat: K. Fink, *Szalitowie – rodzina muzyków z Drohobycza*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Żydzi w Galicji”, Rzeszów, 08.06.2017.*

ta z pewnością prowokuje zainteresowanie tematyką żydowską wśród muzykologów i badaczy zjawisk muzycznych, trudno jednak nie powtórzyć w jej kontekście pytania o to, dlaczego badania nad kulturą muzyczną galicyjskich Żydów prowadzone są w oderwaniu od badań nad polską i ukraińską kulturą muzyczną tego regionu?

Pytanie to jest w rzeczywistości pytaniem o miejsce żydowskości w kulturze muzycznej Galicji. Tak postawione otwiera puszkę Pandory kryjącą ciągle żywy spór o definicję „żydowskości” w muzyce, a także rozumienie pojęcia „kultury muzycznej Galicji”. To pierwsze pozostaje obciążone perspektywą podejrzliwości, jaką zasiał w piśmiennictwie muzycznym Ryszard Wagner swoim niesławnym esejem *Das Judenthum in der Musik* z 1850 r. Jego przekonanie o nieosiągalności idei i wartości europejskiego humanizmu dla kompozytorów żydowskich położyło się cieniem na kolejnych dekadach historiografii muzycznej. Przyczyniło się do uznania muzyki żydowskiej za „muzykę dzikich” w kontekście folkloru i sztuki muzycznej Europy¹²⁰. Wpłynęło, niczym samospełniające się proroctwo¹²¹, na narrację publicystów żydowskich na temat własnej kultury muzycznej, w której posługiwano się pseudonaukową terminologią ideologów rasizmu¹²². James Loeffler upatruje w reakcji na poglądy Wagnera i jego zwolenników jednej z przyczyn powstania żydowskiej szkoły narodowej w muzyce¹²³. Widziane z tej perspektywy – zupełnie przeciwstawne – stwierdzenie Leona Botsteina z 2011 r. o niemożliwości, wobec zbyt wielkiej różnorodności, wyłonienia jakichkolwiek kryteriów „żydowskości w muzyce”¹²⁴ można chyba interpretować również jako reakcję na mnożone od 1850 r. i formułowane w tonie naukowych rozstrzygnięć zarzuty wobec ogółu żydowskich kompozytorów i muzyków.

Problemem narracji o historii muzyki i muzyków żydowskich jest aprioryczny i niekoniecznie świadomie przyjęty stosunek wobec nich. Znane terminy: filo-, anty- i allosemityzm nie mają chyba odpowiedników w odniesieniu do jakichkolwiek innych nacji czy grup ludzkich w świecie. Spoglądając na historię

¹²⁰ Zob. U. Hemetek, *Music of Minorities*.

¹²¹ R.K. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, tłum. E. Morawska, J. Wertenstein-Żuławski, Warszawa 2002, s. 459–473.

¹²² E. Schmidt, *Nationalism and the Creation of Jewish Music: The Politicization of Music and Language in the German-Jewish Press Prior to the Second World War*, „Musica Judaica” 2000–2001, no. 15, p. 1–31.

¹²³ J. Loeffler, *Richard Wagner's „Jewish Music”*. Zob. też: J. Loeffler, „A Special Kind of Antisemitism”: *On Russian Nationalism and Jewish Music*, „Yuval. Studies of the Jewish Music Research Centre” 2015, vol. 9, p. 1–16; K. Móricz, *Jewish Identities: Nationalism, Racism and Utopianism in Twentieth-Century Music*, Los Angeles–London 2008.

¹²⁴ L. Botstein, *Jewish Question in Music*, ed. L. Botstein, „The Musical Quarterly” 2011, vol. 94, no. 4, p. 439–453. Zob. też: T. Gąsowski, *Między gettem a światem. Dylematy ideowe Żydów galicyjskich na przełomie XIX i XX wieku*, Kraków 2006.

piśmiennictwa o muzyce żydowskiej w kluczu allosemityzmu¹²⁵, zaobserwujemy okres pozytywnej reakcji na pisma Wagnera trwający w Europie do 1939 r.¹²⁶, następnie czas dominacji Związku Radzieckiego w Europie Środkowo-Wschodniej wyróżniającego się niemal całkowitym, w pewnym stopniu wymuszonym milczeniem o muzyce i muzykach żydowskich w krajach zależnych od tego totalitarnego mocarstwa, a w końcu odwilży politycznej po roku 1989, kiedy powraca, a może sprowokowane tragiczną historią XX w. wybucha nowe zainteresowanie kulturą żydowską. Jak podsumowywała w 2007 r. ostatnie przemiany Bożena Muszkalska:

Częściowym wyjaśnieniem obaw polskich muzykologów przed podejmowaniem badań nad muzyką żydowską mogła być nieprzychylna polityka niedawnego rządu polskiego. Antysemityzm reżimu komunistycznego spowodował, że wiele osób ukrywało swoją żydowską tożsamość ze strachu przed represjami, co czyniło badania niemożliwymi. Co więcej, przymusowa emigracja zdisiatała w znacznym stopniu społeczność Żydów polskich. I choć mniejszości narodowe cieszą się pełną swobodą od czasu upadku komunizmu, sytuacja badań nad muzyką żydowską nie zmieniła się znacząco¹²⁷.

Jako przyczyny trudności prowadzenia badań nad muzyką żydowską w nowej polskiej rzeczywistości Muszkalska podaje słabe wyposażenie bibliotek w poświęconą jej literaturę, skąpą ilość stosownych źródeł zachowanych na ziemiach polskich oraz brak żydowskich muzyków wykonujących żydowską muzykę. Niemal dwadzieścia lat później należy odnotować znaczącą poprawę sytuacji materialnej. Programy wymiany studentów i kadry akademickiej, oferta stypendialna, digitalizacja źródeł archiwalnych na świecie ułatwiły dostęp do dokumentacji utraconego elementu pejzażu kulturowego II RP. Czy jednak znacząco wpłynęły na rozwój naszej wiedzy o nim i jego twórcach? Wydaje się, że zmienił się stosunek do żydowskiego dziedzictwa. Druzgocąca klęska i kompromitacja moralna nazizmu nie pozwoliła dłużej traktować poważnie jego postulatów. Wręcz przeciwnie – jeśli nie z przekonania i czysto ludzkiej wrażliwości, to w imię politycznej poprawności właściwe jest jego potępienie. Efektem tego stanu rzeczy jest w pewnym sensie filosemicka narracja w historiografii muzycznej. O Żydach pisze się chętnie, przychylnie, acz niekoniecznie w sposób pogłębiony.

¹²⁵ Allosemityzm to termin stworzony przez Artura Sandauera, a rozpowszechniony przez Zygmunta Baumaną, który wedle jego autora oznacza zjawisko zawsze odmiennego traktowania Żydów, a które leży także u podstaw filo- i antysemityzmu. Zob. A. Sandauer, *O sytuacji pisarza polskiego pochodzenia żydowskiego w XX wieku (Rzecz, którą nie ja powinienem był napisać...)*, Warszawa 1982, s. 9; Z. Bauman, *Allosemitism: Premodern, Modern, Postmodern* [w:] *Modernity, Culture, and 'the Jew'*, red. B. Cheyette, L. Marcus, Stanford 1998, s. 143–156.

¹²⁶ A. Tuchowski, *Nacjonalizm, szowinizm, rasizm a europejska refleksja o muzyce i twórczość kompozytorska okresu międzywojennego*, Wrocław 2015.

¹²⁷ Por. B. Muszkalska, *In Search of the Lost Memory. Researches on Jewish Music in Poland* [w:] *Minority: Construct or Reality? On Reflection and Self-realization of Minorities in History*, red. Z. Jurková i in., Bratislava 2007, s. 142.

Ewentualna chęć zmiany tego stanu rzeczy stawia nowe wyzwania także badaniom nad kulturą muzyczną Żydów galicyjskich. Nurtujące w kontekście ostatniego niemal trzydziestolecia badań nad muzyką Galicji jest pytanie o to, czy ta ostatnia jest tylko przestrzenią geograficzną, w której niezależnie od siebie istniały różne tradycje etniczne i narodowe, czy też udało się ich reprezentantom i uczestnikom spotkać i wypracować nową – wspólną – kulturową jakość? Czy jest taka kultura muzyczna, taki zespół cech kulturowych, który wymusza opisanie go przymiotnikiem „galicyjski”?

Parafrazując, czy są kompozytorzy o niejednoznacznej, a tym samym złożonej tożsamości, których repertuar nie jest ani jednoznacznie polski, ani ukraiński, ani żydowski, a raczej stanowi wybór i połączenie cech każdego z nich? Wiemy, że są. Czy są takie dzieła muzyczne i struktury teoretyczno-muzyczne, których genezę wiążemy z terenem Galicji, a które współdzielały różne zamieszkujące ją społeczności? Są. Przykładem może tu być tzw. heksachord ukraińsko-dorycki, jakim posługuje się żydowska muzyka liturgiczna (zw. też modus Mi Szeberach) czy sama praktyka konstruowania harmonii tzw. jerozolimek w Ukrainie, a tria kantora i meszorerów w synagodze¹²⁸. W końcu, czy można było działać na pograniczach narodowych społeczności, przynależąc do różnych stowarzyszeń narodowych, nie zapominając o kulturze rodzimej? Zdecydowanie tak. Szczególnie interesującego potwierdzenia tej tezy dostarczają poznawane przez nas aktualnie życiorysy kompozytorów galicyjskich na emigracji, których zdaje się łączyć przekonanie o ponadnarodowości sztuki muzycznej, wiary w wolność twórczą, która w nowych warunkach społecznych i politycznych bywa ograniczana w niezrozumiały dla nich sposób (zob. Rathaus, Altman¹²⁹). Być może wychowanie w multietnicznym otoczeniu rzutowało na ich dojrzały światopogląd, a jednocześnie konstituowało złożone tożsamości, szczególnie kompozytorów wywodzących się z etnicznych i narodowych mniejszości?

Przyopuszczenie to szłoby w parze ze spostrzeżeniem Elki Tschernokoschewej, która za cechę definiującą tej ostatniej grupy uważa jej multiperspektywiczność: „Definiującą cechą «kultury mniejszości» jest fakt, że zakłada ona więcej niż jedną perspektywę (jest multiperspektywiczna). Mniejszości są w sytuacji, w której widzą problem z więcej niż jednego punktu widzenia”¹³⁰.

Wielostronne spojrzenie także na kwestie kultury muzycznej, używanego przez otoczenie języka kompozytorskiego – mogłoby nie tyle być dowodem na akulturację tych twórców (choć też), co sama złożoność i różnorodność ich

¹²⁸ Ch. Davidson, *Immunim benusach hatefillah I*, s. 29–32; V. Miloš, L. Irene i in., *Russian and Slavonic church music* [w:] *Grove Music Online*, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.43458>, (01.06.2024).

¹²⁹ J. Guzy-Pasiak, *Jewish Popular Music in Galicia...*; S. Jakubczyk-Ślęczka, *Music of „the Foreign Nations” or „Native Culture...;* M. Schüssler, *Karol Rathaus...*

¹³⁰ E. Tschernokoscheva, *Hybridity as a Musical Concept: Theses and Avenues of Research* [w:] *The Human World and Musical Diversity*, ed. R. Statelova et al., Sofia 2008, p. 20.

twórczości stanowiłaby najbardziej przekonujące potwierdzenie ich „mniejszościowej perspektywy”, a co za tym idzie – doświadczenie przynależności do określonej mniejszości.

Trudno w tym momencie nie wrócić do myśli Zofii Lissy, która zdroworozsądkowo przekonywała o kluczowym wpływie otoczenia na rozwój indywidualnych osobowości muzycznych, a której teorie potwierdzają współczesne badania z zakresu psychologii muzyki. Najodpowiedniejszą dziś drogą dla rozwoju badań nad żydowską kulturą muzyczną Galicji wydaje się muzykologia kulturowa, która bada wszelkie zjawiska muzyczne jako efekt ludzkiej działalności i wyjaśnia je w szerokim kontekście historycznym, społecznym i kulturowym. Sytuując w centrum swojej refleksji człowieka i formowane przez niego grupy ludzkie, czyni go stałą procesów historycznych przemian, w odniesieniu do której tłumaczy zjawiska muzyczne¹³¹.

Multiperspektywiczność w badaniach nad muzyką Żydów polskich pozwala też unikać nieporozumień, niekiedy błędów, a także lepiej siebie wzajemnie rozumieć. Jest ona związana z koniecznością przyglądania się muzyce Żydów polskich zarówno przez pryzmat diaspory i jej ponadlokalnego wymiaru funkcjonowania, jak również perspektywy miejscowej i wpływu lokalnych kultur na wspólny trzon muzyki żydowskiej. Na problem multiperspektywiczności zwraca uwagę Michael Steinlauf, szkicując dwutorową historię Żydów polskich w książce *Pamięć nieprzyswojona*, w której zestawia różną: polską i żydowską perspektywę postrzegania tych samych faktów historycznych¹³². Jej lektura może ustrzec badacza przed zbyt pochopnym i jednostronnym przyglądaniem się historii i jej bohaterom, pomóc porzucić narrację europocentryczną i spojrzeć na omawiane problemy z punktu widzenia „innego”.

Multiperspektywiczność jest też elementem narracji o współczesnej scenie muzyki żydowskiej. Przejawia się w nieuporządkowanym jeszcze, różnym spojrzeniu na te same zjawiska muzyczne. Na przykład odrodzenie żydowskiej kultury muzycznej w Polsce po roku 1989, kiedy to głównie polscy muzycy podjęli próby wykonawstwa muzyki żydowskiej, przez jednych nazwane zostanie „przeniesieniem żydowskiej pamięci do wspólnej pamięci”, zaś inni określają je mianem „wirtualnej żydowskości” bądź postawią pytanie, czy zjawisko to należy interpretować w kategorii kiczu, czy też oczyszczającego katharsis¹³³. Czy w różnicy tej kryje się spór o rację? Czy może w duchu filozofii dialogu ważniejsze jest samo dostrzeżenie istnienia różnych perspektyw¹³⁴? A może w multiperspektywicznej narracji o historii zawiera się najpełniejszy opis dziejów?

¹³¹ B. Malinowski, *Kultura i jej przemiany*, Warszawa 2000.

¹³² M. Steinlauf, *Pamięć nieprzyswojona*, Warszawa 2001.

¹³³ B. Muszkalska, *In Search of the Lost Memory*, s. 142; M. Waligórska, *Klezmer in Krakow: kitsch, or catharsis for Poles?*, „Ethnomusicology” 2006, nr 3 (50), s. 433–451. Zob. też: R.E. Gruber, *Odrodzenie kultury żydowskiej w Europie*, tłum. A. Nowakowska, Sejny 2004.

¹³⁴ J. Kłoczowski, *Filozofia dialogu*, Poznań 2005.

O tym ostatnim przekonuje tocząca się od lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku dyskusja na temat genezy i znaczenia terminu „majufes”, a także sposobu jego funkcjonowania i wpływu na relacje polsko-żydowskie. Jako pierwszy problem podjął Chone Szmeruk, następnie badania nad nim rozwinęli Bret Werb i Halina Goldberg. Od samego początku zwracano uwagę na znaczenie majufesa jako krzywdzącego, bo prześmiewczego wizerunku sceniczno-muzycznego Żyda w polskich sztukach muzyczno-dramatycznych. Z biegiem lat okazało się, że problem dotyczy dzieł różnej rangi, od ludowych szopek przez popularne śpiewogry po polski balet narodowy¹³⁵. Tymczasem zdarza się, że polska literatura muzykologiczna, ignorując ów poniżający kontekst funkcjonowania majufesa, rozpatruje go jako „stylizację muzyki żydowskiej”, a pojedyncze wcielenia muzycznej karykatury Żyda określa mianem „przekonujących”¹³⁶, w konsekwencji utwierdzając dawne stereotypy zamiast poddania ich krytycznej analizie i budowania wieloaspektowego rozumienia tego zjawiska.

Być może zatem największym wyzwaniem przyszłych badań nad żydowską kulturą muzyczną Galicji wcale nie jest stworzenie narracji historycznej na jej temat, a wyjaśnienie wspomnianej multiperspektywiczności? Taki opis wydarzeń, który pozwoli poznać wszystkich jego uczestników. Taka interpretacja twórczości kompozytorskiej, która pomoże go zrozumieć i w ten sposób „przyswoić”, a nie wykluczyć lub zawłaszczyć. Taki na przykład opis majufesa, który rzetelnie zaprezentuje jego historię, uwzględni odmiennosc – w tym przypadku polskiej i żydowskiej – percepcji i jak na badania w zakresie sztuki przystało, uwrażliwi

¹³⁵ H. Goldberg, *The Jewish Self – The Jewish Other: Performing Identity in the ‘Majufes’*, Wrocławskie Forum Muzykologiczne, 02.06.2010; eadem, *The Jewish Innkeeper in the Polish National Ballet [w:] The Jewish Inn in Polish Culture: Between Practice and Phantasm*, red. H. Goldberg, B. Shallcross, publikacja złożona do druku; Ch. Szmeruk, *Majufes [w:] The Jews in Poland*, t. 1, red. A. Paluch, Kraków 1992, s. 463–467; idem, „*Mayufes*”: *A Window on Polish-Jewish Relations [w:] Polin. Studies in Polish Jewry*, t. 10, red. G.D. Hundert, London 1997, s. 273–286; B. Werb, *Majufes: A Vestige of Jewish Traditional Song in Polish Popular Entertainments*, „Polish Music Journal”, red. M. Trochimczyk, 2003, t. 6, nr 1, <https://polishmusic.usc.edu/research/publications/polish-music-journal/vol6no1/majufes/>, (08.04.2024); idem, *Musical Afterthoughts on Shmeruk’s ‘Mayufes’ [w:] Polin. Studies in Polish Jewry*, t. 32, s. 63–82. Poglębiony kontekst etnograficzny tego zjawiska naszkicowała Alina Cała w monografii *Wizerunek Żyda w polskiej kulturze ludowej*, Warszawa 2005.

¹³⁶ M. Jaczyński, *Stylizacje muzyki żydowskiej w dziewiętnastowiecznym Teatrze Polskim [w:] Długi wiek XIX w muzyce. Pytania – problemy – interpretacje*, red. M. Sułek, G. Zieziula, Warszawa 2020, s. 285. Zob. też: idem, *Muzyka w teatrze polsko-żydowskim w pierwszych dekadach XX wieku w świetle zachowanych źródeł*, „Polski Rocznik Muzykologiczny” 2021, t. 19, s. 67–89. Do analogicznej sytuacji odniósł się Benjamin Vogel w komentarzu pod tekstem: E. Grygier, *Aj waj waj*, <http://blog.tradycjemuzyczne.imit.org.pl/2017/01/30/aj-waj-waj/>, (11.01.2022). Niewidoczny obecnie komentarz Vogla zwracał uwagę na brak odróżnienia fraz używanych niegdyś jako prześmiewcze w stosunku do Żydów od ich żydowskich oryginałów oraz ich niewłaściwe współcześnie użycie w polskiej kulturze ludowej, popularnej, ale też w sztuce i piśmiennictwie naukowym.

na czysto ludzki aspekt postrzegania zjawiska. A w końcu „[...] uświadamiając konteksty wykonan historycznych, pomoże współczesnym artystom i słuchaczom odnaleźć etyczne i niepozabawione znaczeń sposoby włączenia obecności żydowskich postaci do polskich [dzieł] narodowych”¹³⁷.

Bibliografia

Monografie

- Barzilai Sh., *Chassidic ecstasy in music*, Frankfurt am Main 2009.
- Bohlman Ph., *Jewish Music and Modernity*, Oxford 2008.
- Bohlman Ph., *The World Center for Jewish Music in Palestine, 1936–1940: Jewish Musical Life on the Eve of World War II*, Oxford 1992.
- Bułat M., *Krakowski Teatr Żydowski. Między szundem a sztuką*, Kraków 2006.
- Cała A., *Wizerunek Żyda w polskiej kulturze ludowej*, Warszawa 2005.
- Davidson Ch., *Immunim benusach hatefillah I: A Study Text and Workbook for the Jewish Prayer Modes*, b.m. 1985.
- Fater I., *Jidische muzik in Pojln cwiszn bejde welt-milchomes*, Tel-Awiw 1970.
- Fater I., *Muzyka żydowska w Polsce w okresie międzywojennym*, tłum. E. Świdarska, Warszawa 1997.
- Feldman W.Z., *Klezmer: Music, History, and Memory*, New York 2016.
- Fuks M., *Muzyka ocalona: judaica polskie*, Warszawa 1989.
- Gąsowski T., *Między gettem a światem. Dylematy ideowe Żydów galicyjskich na przełomie XIX i XX wieku*, Kraków 2006.
- Gefilte film: Wątki żydowskie w kinie*, red. J. Preizner, t. 1: Kraków 2008; t. 2–4: Kraków–Budapeszt–Syrakuzy 2009–2013.
- Gelbart M., *The Invention of „Folk Music” and „Art Music”. Emerging Categories from Ossian to Wagner*, seria: *New Perspectives in Music History and Criticism*, ed. J. Kallberg, A. Newcomb, R. Solie, Cambridge 2011.
- Gołąb M., *Józef Koffler*, Kraków 2005.
- Granice muzyki – granice wolności. Wokół konferencji kompozytorów i krytyków muzycznych w Łagowie Lubuskim w 1949 roku*, red. K. Brzechczyn, R. Ciesielski, Poznań–Warszawa 2021, s. 43–54.
- Gross N., *Film żydowski w Polsce*, Kraków 2002.
- Gross N., *Żydowski bard i poeta: gawęda o życiu i twórczości Mordechaja Gebirtiga*, Kraków 2000.
- Gruber R. E., *Odrodzenie kultury żydowskiej w Europie*, tłum. A. Nowakowska, Sejny 2004.
- Husak R. [Гусак Р.], *Традиції клезмерів Поділля*, Winnycia 2014.
- Idelsohn A.Z., *Jewish Music in Its Historical Development*, New York 1929.
- Jewish Instrumental Folk Music: The Collections and Writings of Moshe Beregovski*, ed. M. Slobin, Syracuse 2001.
- Karpiński K., *Był jazz. Krzyk jazzbandu w międzywojennej Polsce*, Kraków 2014.
- Kłoczowski J., *Filozofia dialogu*, Poznań 2005.
- Kraków muzyczny 1918–1939*, red. M. Drobner, T. Przybylski, Kraków 1980.
- Malinowski B., *Kultura i jej przemiany*, Warszawa 2000.
- Martin S., *Jewish Life in Cracow 1918–1939*, London 2004.

¹³⁷ Cytat pochodzi z pracy: H. Goldberg, *The Jewish Innkeeper in Polish National Ballet* [w druku]. Profesor Halinie Goldberg dziękuję za jej udostępnienie.

- Merton R. K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, tłum. E. Morawska, J. Wertenstein-Żuławski, Warszawa 2002.
- Móricz K., *Jewish Identities: Nationalism, Racism and Utopianism in Twentieth-Century Music*, Los Angeles–London 2008.
- Muszkalska B., „*Po całej ziemi rozchodzi się ich dźwięk...*”: muzyka w życiu religijnym Żydów aszkenazyjskich, Wrocław 2013.
- Polin. Studies in Polish Jewry: Jews and Music-Making in the Polish Lands*, ed. A. Polonsky, F. Guesnet, B. Matis, London 2020, vol. 32.
- Polish Jewish Culture Beyond the Capital. Centering the Periphery*, red. N. Sinkoff, H. Goldberg we współpracy z N. Aleksium, New Brunswick, NJ 2023.
- Rubin R., *Voices of a People: Yiddish Folk Song*, New York 1963.
- Sandauer A., *O sytuacji pisarza polskiego pochodzenia żydowskiego w XX wieku (Rzecz, którą nie ja powinienem był napisać...)*, Warszawa 1982.
- Singer J., *Die Tonarten des traditionellen Synagogengesanges*, Vienna 1886.
- Steinlauf M., *Pamięć nieprzyswojona*, Warszawa 2001.
- Stepanczykowa T. [Степанчикова Т.], *Історія єврейського театру у Львові: кризь терни до зірок!*, Lviv 2005.
- Śliż M., *Galicjyscy Żydzi na drodze do równouprawnienia 1848–1914*, Kraków 2006.
- Tuchowski A., *Nacjonalizm, szowinizm, rasizm a europejska refleksja o muzyce i twórczość kompozytorska okresu międzywojennego*, Wrocław 2015.
- Werner E., *A Voice Still Heard...: The Sacred Songs of the Ashkenazic Jews*, Philadelphia, PA, London 1976.
- Wierzbieniec W., *Spoločność żydowska Przemysła w latach 1918–1939*, Rzeszów 1996.
- Włodek R., *Na początku było Le'chajim. Bardzo krótka historia kina żydowskiego*, Szczecin 2013.
- Zimmermann A., *B'ron Yachad: Essays, Research and Notes on Hazzanut and Jewish Music*, Tel-Awiw 1988.
- Żydzi w kulturze muzycznej Galicji*, t. 1–2, red. E. Nidecka, Rzeszów 2021, 2023.

Rozdziały w publikacjach wieloautorskich

- Apte H., *Udział Żydów w muzyce [w:] Udział Żydów w kulturze*, Kraków 1938, s. 68–71.
- Feldman W. Z., *Remembrance of Things Past: Klezmer Musicians of Galicia, 1870–1940 [w:] Polin. Studies in Polish Jewry*, ed. A. Polonsky, M. C. Steinlauf, no. 16, London 2003, p. 29–57.
- Fuks M., *Muzyka [w:] Żydzi polscy. Dzieje i kultura*, red. M. Fuks, Z. Hoffman, M. Horn, J. Tomaszewski, Warszawa 1982, s. 63–71.
- Gerus B., *Los muzyki Żydów galicyjskich jako żydowskiej muzyki ludowej należącej do tradycji europejskiej w państwie żydowskim: byt, unicestwienie i próby odrodzenia w ostatnim czasie – między historią, estetyką artystyczną a polityką w Izraelu [w:] Musica Galiciana*, t. XII, red. G. Oliwa, Rzeszów 2010, s. 213–216.
- Goldberg H., *Muzyka [w:] Dziedzictwo Żydów polskich*, red. B. Kirshenblatt-Gimblett, T. Sztyma, Warszawa 2021, s. 155–175.
- Goldberg H., *The Jewish Innkeeper in the Polish National Ballet [w:] The Jewish Inn in Polish Culture: Between Practice and Phantasm*, red. H. Goldberg, B. Shallcross, publikacja złożona do druku.
- Jaczyński M., *Stylizacje muzyki żydowskiej w dziewiętnastowiecznym Teatrze Polskim [w:] Długi wiek XIX w muzyce. Pytania – problemy – interpretacje*, red. M. Sulek, G. Zieziula, Warszawa 2020, s. 277–296.

- Jakubczyk-Ślęczka S., *Reguła kol isza a role kobiet w życiu muzycznym Żydów galicyjskich w okresie międzywojennym* [w:] *Musica Galiciana*, t. XVI, red. G. Oliwa, K. Fink, Rzeszów 2019, s. 222–240.
- Jakubczyk-Ślęczka S., *Za kulisami sceny koncertowej: polityka kulturalna Żydowskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie* [w:] *Żydzi krakowscy – nowe kierunki badań*, red. A. Maślak-Maciejewska, Kraków–Budapeszt–Syrakuzy 2021, s. 133–182.
- Jakubczyk-Ślęczka S., *Życie muzyczne społeczności żydowskiej na terenach dawnej Galicji w okresie międzywojennym* [w:] *Z dziejów i kultury Żydów w Galicji*, red. M. Galas, W. Wierzbieniec, Rzeszów 2018, s. 239–264.
- Jakubczyk-Ślęczka S., *Żydowskie środowisko muzyczne międzywojennego Lwowa* [w:] *Musica Galiciana*, t. XIV, red. G. Oliwa, Rzeszów 2014, s. 245–254.
- Kaszkadamowa N. [Кашкадамова Н.], *Едвард Штоерман – австрійський та американський піаніст з Галичини* [w:] *Musica Galiciana*, t. V, red. L. Mazepa, Rzeszów 2000, s. 285–294.
- Lissa Z., *Zagadnienia rasowości w muzyce* [w:] *Almanach i leksykon Żydostwa polskiego*, t. 2, red. R. Goldberger, Lwów 1938, s. 83–97.
- Lubowiecka M., *Rudolf Schwarz – dyrektor artystyczny Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie w latach 1887–1899 we wspomnieniach Stanisława Ciechanowskiego* [w:] *Musica Galiciana*, t. XV, red. G. Oliwa, Rzeszów 2016, s. 74–82.
- Lubowiecka M., *Wykonawstwo kameralne w Galicyjskim Towarzystwie Muzycznym, w drugiej połowie XIX w. za dyrekcji artystycznej Rudolfa Schwarza* [w:] *Musica Galiciana*, t. V, red. L. Mazepa, Rzeszów 2000, s. 173–183.
- Mazepa T., *Lwowskie towarzystwa muzyczne* [w:] *Musica Galiciana*, t. IX, red. L. Mazepa, Rzeszów 2005, s. 43–65.
- Melnyk L. [Мельник Л.], *Внесок мистецької діяльності родини Гімпелів до світової культури* [w:] *Musica Galiciana*, t. XVIII, red. K. Fink, T. Mazepa, G. Oliwa, Rzeszów 2023, s. 25–35.
- Muszkalska B., *From Vienna to Breslau. Remarks on music in European Reform synagogues during the 19th century* [w:] *Transgressions of a musical kind: Festschrift for Regine Allgayer-Kaufmann on the occasion of her 65th birthday*, ed. A. Brunner, C. Gruber, A. Schmidhofer, Aachen 2015, p. 311–326.
- Muszkalska B., *In Search of the Lost Memory. Researches on Jewish Music in Poland* [w:] *Minority: Construct or Reality? On Reflection and Self-realization of Minorities in History*, red. Z. Jurková i in., Bratislava 2007, s. 136–143.
- Nemtsov J., *Neue jüdische Musik in Polen in den 20-er-30er Jahren* [w:] *Jüdische Kunstmusik im 20. Jahrhundert. Quellenlage, Stilanalysen*, red. J. Nemtsov, Wiesbaden 2006, s. 91–105.
- Nidecka E., *Lwowscy muzycy pochodzenia żydowskiego* [w:] *Musica Galiciana*, t. X, red. M. Wierzbieniec, Rzeszów 2007, s. 36–45.
- Piekoszewski M., *Maurycy Rosenthal – dyskografia nagrań i styl wykonawczy* [w:] *Musica Galiciana*, t. XIV, red. G. Oliwa, Rzeszów 2014, s. 255–265.
- Seroussi E., *Muzyka* [w:] *Chasydyzm: źródła, metody, perspektywy*, red. M. Wodziński, tłum. M. Starnawski, Kraków–Budapeszt–Syrakuzy 2019, s. 283–328.
- Shmeruk Ch., „*Mayufes*”: *A Window on Polish-Jewish Relations* [w:] *Polin. Studies in Polish Jewry*, t. 10, red. G.D. Hundert, London 1997, s. 273–286.
- Szmeruk Ch., *Majufes* [w:] *The Jews in Poland*, t. 1, red. A. Paluch, Kraków 1992, s. 463–467.
- Tarsi B., *On a Particular Case of Tonal, Modal, and Motivic Components in Sources for Liturgical Music of East and West European Origins* [w:] *Iggud – Selected Essays in Jewish Studies*, ed. T. Alexander, Z. Amishai-Maisels et al., vol. 3, Jerozolima 2007, p. 145–164.
- Tarsi B., *The Early Attempts at Creating a Theory of Ashkenazi Liturgical Music* [w:] *Jewish Music as a Dialogue of Cultures*, ed. J. Nemtsov, Wiesbaden 2013, p. 59–69.

- Tschernokoscheva E., *Hybridity as a Musical Concept: Theses and Avenues of Research* [w:] *The Human World and Musical Diversity*, red. R. Statelova i in., Sofia 2008, s. 13–23.
- Węgrzyniak R., *Dramaty Wyspiańskiego w Krokewer Jidisz Teater* [w:] *Teatr żydowski w Krakowie. Studia i materiały*, red. J. Michalik, E. Prokop-Janiec, Kraków 1995, s. 77–82.
- Wolfsthal Y., *The Wolfsthal Family of Musicians: A Genealogical Case Study* [w:] *Musica Galiciana*, t. XVIII, red. K. Fink, T. Mazepa, G. Oliwa, Rzeszów 2023, s. 15–24.

Artykuły w czasopismach naukowych

- Botstein L., *Jewish Question in Music*, ed. L. Botstein, „The Musical Quarterly” 2011, vol. 94, no. 4, p. 439–453.
- Cohn B. J., *The Structure of the Synagogue Prayer-Chant*, „Journal of Synagogue Music” 1981, no. 1, p. 58–73.
- Dahlig P., *Jankiel – historia, poezja i codzienność*, „Muzykalia XIII. Judaica 4” 2019, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/dahlig_muzykalia_13_judaica_43.pdf, (04.04.2024).
- Fink K., *Lwowscy skrzypkowie pochodzenia żydowskiego w opinii dziennikarzy i krytyków muzycznych w Polsce międzywojennej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Historia” 2018, z. 73, s. 139–159.
- Fuks M., *Straty osobowe żydowskiego środowiska muzycznego*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1978, nr 3–4, s. 121–138.
- Gerson-Kiwi E., *A.Z. Idelsohn: A Pioneer in Jewish Ethnomusicology*, „Yuval. Studies of the Jewish Music Research Centre” 1986, t. 5, red. I. Adler, B. Bayer, E. Schleifer we współpracy z L. Shalem, s. 46–52.
- Goldberg H., *Jewish Spirituality, Modernity, and Historicism in the Long Nineteenth Century: New Musical Perspectives*, „The Musical Quarterly” 2018, vol. 101, no. 4, p. 317–330.
- Goldberg H., „*On the Wings of Aesthetic Beauty Toward the Radiant Spheres of the Infinite*”: *Music and Jewish Reformers in Nineteenth-Century Warsaw*, „The Musical Quarterly” 2018, vol. 101, no. 4, p. 407–454.
- Goldberg H., *Przynależność przez muzykę: wkład Żydów w kształtowanie się muzycznej polskości*, „Muzykalia XI. Judaica 3” 2011, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/goldberg_muzykalia_11_judaica3.pdf, (08.04.2024).
- Gołąb M., *Garść informacji o Józefie Kofflerze i jego rodzinie z ksiąg metrykalnych gminy żydowskiej w Stryju*, „Muzyka” 2007, nr 2, s. 61–73.
- Guzy-Pasiak J., *Jewish Popular Music in Galicia: Karol Rathaus' Recollections of Chune Wolfsthal*, „Musicology Today” 2023, vol. 20, p. 1–9.
- Hemetek U., *Music of Minorities – „The Others from Within”? On Terminology and the History of Research in Austria*, „Musicologica Austriaca: Journal of Austrian Music Studies” 2015, <https://www.musau.org/parts/neue-article-page/view/18>, (08.04.2024).
- Jaczyński M., *Muzyka w teatrze polsko-żydowskim w pierwszych dekadach XX wieku w świetle zachowanych źródeł*, „Polski Rocznik Muzykologiczny” 2021, t. 19, s. 67–89.
- Jakubczyk-Ślęczka S., *Activité de la loge cracovienne „Solidarność” dans le domaine de la culture musicale juive dans l'entre-deux-guerres*, „Studia Judaica Cracoviensia” 2012, t. 10, s. 123–131.
- Jakubczyk-Ślęczka S., *La musique juive à Cracovie de l'entre-deux-guerres selon les informations du journal „Nowy Dziennik”*, „Studia Judaica Cracoviensia” 2011, t. 9, s. 121–135.
- Jakubczyk-Ślęczka S., *Musical Life of the Jewish Community in the Interwar Galicia: the Problem of Identity of Jewish Musicians*, „Kwartalnik Młodych Muzykologów” 2017, nr 34, s. 135–157.
- Jakubczyk-Ślęczka S., *Obraz życia muzycznego rzeszowskich Żydów w okresie międzywojennym opisany na lamach „Chwili”*, „Kamerton” 2013, nr 57, s. 165–173.

- Jakubczyk-Ślęczka S., *Przemiany żydowskich tradycji muzycznych a przemiany żydowskich instytucji muzycznych na przykładzie przedwojennej Galicji*, „Roczniki Humanistyczne” 2022, t. 70, z. 12, s. 231–250.
- Jakubczyk-Ślęczka S., *Reforma żydowskiej muzyki liturgicznej w Galicji na przełomie XIX i XX wieku*, „Studia Judaica” 2019, nr 2 (44), s. 235–265.
- Jakubczyk-Ślęczka S., *Żydowskie organizacje muzyczne w międzywojennym Rzeszowie*, „Kamerton” 2015, nr 59, s. 80–86.
- Jeż A., *Pamięć jako teren w badaniach muzyki żydowskiej*, „Kultura współczesna” 2023, nr 3 (123), s. 48–59.
- Jeż A., „*Śpiewniki*” Menachema Kipnisa jako źródło do badania muzyki i kultury muzycznej w dwudziestoleciu międzywojennym, „Kwartalnik Historii Żydów” 2002, nr 3, s. 303–317.
- Lindstedt I., *Polska refleksja o muzyce w kinie dźwiękowym w latach trzydziestych XX wieku. Główne idee i perspektywy badawcze w muzykologii*, „Muzyka” 2018, nr 2, s. 3–26.
- Loeffler J., „*A Special Kind of Antisemitism*”: *On Russian Nationalism and Jewish Music*, „Yuval. Studies of the Jewish Music Research Centre” 2015, vol. 9, p. 1–16.
- Loeffler J., *Richard Wagner’s „Jewish Music”: Antisemitism and Aesthetics in Modern Jewish Culture*, „Jewish Social Studies” 2009, vol. 15, no. 2, p. 2–36.
- Łukaniuk B. [Луканюк Б.], *Інструментальна музика єврейського весілля на Гуцульщині*, „Родовід” 1995, nr 11, s. 15–19.
- Maissner B., Zimmermann A., *The Life and Music of Israel Alter*, „Proceedings of the Cantors Assembly 54th Annual Convention” 2001, p. 68–73.
- Manekin R., *The Prayer House of a Galician Maskil: Joseph Perl’s Synagogue Regulations*, „Association for Jewish Studies Review” 2018, no. 2, p. 403–440.
- Matis B., *An Annotated Translation of Pinchas Szerman’s „Poilische Khazones in Fargangenheitun Tzukunft”* [The Polish Cantorate in the Past and the Future], 1924, „Scripta Judaica Cracoviensia” 2016, no. 4, p. 99–109.
- Mazor Y., Hajdu A., *The Hasidic Dance-Nigun. A Study Collection and Its Classificatory Analysis*, „Yuval. Studies of the Jewish Music Research Centre” 1974, no. 3, p. 136–266.
- Muszkalska B., *Kolberg and Jewish Music*, „Musicology Today” 2014, no. 11, p. 24–30.
- Muszkalska B., *Kol isza be-lakasz vs mulier caecat in ecclesia. Głos kobiecej w judaizmie i chrześcijaństwie*, „Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars” 2018, nr 51 (1), s. 189–198.
- Muszkalska B., *Problem modusu w aszkenazyjskich śpiewach synagogałnych*, „Muzyka” 2004, nr 3, s. 91–103.
- Nowak T., *Kontakty muzyczne społeczności polskiej i żydowskiej oraz wizerunek kultury żydowskiej w popularnym nurcie muzyki polskiej XIX wieku*, „Studia Chopinowskie” 2020, t. 5 nr 1, s. 62–87.
- Palmon H., *The Polish Pianist Artur Hermelin*, „Muzykalia XIII. Judaica 4” 2012, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/palmon_muzykalia_13_judaica_41.pdf, (08.04.2024).
- Plohn A., *Muzyka we Lwowie a Żydzi*, „Muzykalia XIII. Judaica 4” 2019, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/plohn_muzykalia_13_judaica_4.pdf, (04.04.2024).
- Rubin J., *The Clarinet in Klezmer Music*, „The Clarinet” 1991, vol. 18, no. 3, p. 32–37.
- Schmidt E., *Nationalism and the Creation of Jewish Music: The Politicization of Music and Language in the German-Jewish Press Prior to the Second World War*, „Musica Judaica” 2000–2001, no. 15, p. 1–31.
- Schüssler M., *Karol Rathaus: An American Composer of Polish Origin*, „Polish Music Journal” 2003, t. 6, nr 1, <https://polishmusic.usc.edu/research/publications/polish-music-journal/vol6no1/karol-rathaus/>, (04.04.2024).

- Tarsi B., *Congregational Singing as a Norm of Performance within the Modal Framework of Ashkenazi Liturgical Music*, „Journal of Synagogue Music” 2005, no. 30/1, p. 63–95.
- Tarsi B., *Cross-Repertoire Motifs in Liturgical Music of the Ashkenazi Tradition: An Initial Lay of the Land*, Jewish Music Research Centre, <https://jewish-music.huji.ac.il/sites/default/files/Pdfs/Boaz%20Tarsi%20C%20Cross%20Repertoire%20Motifs.pdf>, (21.06.2023).
- Tarsi B., *Lower Extension of the Minor Scale in Ashkenazi Prayer Music*, „Indiana Theory Review” 2002, no. 23, p. 153–183.
- Tarsi B., *Tonality and Motivic Interrelationships in the Performance-Practice of Nusach*, „Journal of Synagogue Music” 1991, no. 1, p. 5–27
- Tarsi B., *Toward a Clearer Definition of the Magen Avot Mode*, „Musica Judaica” 2001–2002, no. 16, p. 53–79.
- Vogel B., *Klezmerzy Księstwa Warszawskiego*, „Studia Musicologica Stetinensis” 2010, nr 2, s. 183–188.
- Vogel B., „*Na wierzbach zawiesiliśmy nasze... skrzypce*”. *Rzecz o dawnych instrumentach, macewach, synagogach i klezmerach*, „Muzyka” 2007, nr 2, s. 75–113.
- Waligórska M., *Klezmer in Krakow: kitsch, or catharsis for Poles?*, „Ethnomusicology” 2006, nr 3 (50), s. 433–451.
- Werb B., *Majufes: A Vestige of Jewish Traditional Song in Polish Popular Entertainments*, „Polish Music Journal” 2003, red. M. Trochimczyk, t. 6, nr 1, <https://polishmusic.usc.edu/research/publications/polish-music-journal/vol6no1/majufes/>, (08.04.2024).
- Wieczorek S., *Granice muzyki – granice wolności. Wokół konferencji kompozytorów i krytyków muzycznych w Łagowie Lubuskim w 1949 roku*, „Muzyka” 2023, nr 4, s. 146–154.
- Włodek R., *Joseph Green, producent polskich filmów jidyszowych*, „Images” 2019, t. 26, nr 35, s. 77–101.
- Włodek R., *Od „Za grzechy” do „Bezdomnych”. Aleksander Marten (1898–1942?), artysta żydowskiej i polskiej kinematografii dźwiękowej*, „Studia Judaica” 2022, nr 2 (50), s. 269–290.
- Wohlberg M., *The Music of the Synagogue as the Source of the Yiddish Folksong*, „Musica Judaica” 1999, no. 14, p. 33–61.

Encyklopedie, leksykony, słowniki, przewodniki, katalogi

- Błaszczak L.T., *Dyrygenci polscy i obcy w Polsce działający w XIX i XX wieku*, Kraków 1964.
- Błaszczak L.T., *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich w XIX i XX wieku*, Warszawa 2014.
- Encyclopaedia Judaica*, ed. F. Skolnik, Jerusalem 2007.
- Encyklopedia Krakowa*, red. J. Purchla, Kraków 2023.
- Encyklopedia muzyczna PWM*, red. E. Dziębowska, t. 1–12, Kraków 1979–2012.
- Encyklopedia Rzeszowa*, red. J. Draus, Rzeszów 2004.
- Jodłowiec-Dziedzic A., *Mordechaj Gebirtig [w:] Krakowianie. Wybitni Żydzi krakowscy XIV–XX w.*, red. A. Kutylak, Kraków 2006, s. 165–168.
- Leksikon fun der jidiszer literatur, prese un filologie*, red. Z. Rejzen, Wilno 1928.
- Leksikon fun der jidiszn teater*, red. Z. Zylbercwaig, New York–Warszawa–Mexico 1931–1969.
- Lerski T., *Syrena Record – pierwsza polska wytwórnia fonograficzna*, New York–Warszawa 2003.
- Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski Południowo-Wschodniej*, red. A. Meissner, K. Szmyd, Rzeszów 2011.
- The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ed. S. Sadie, London 2001.
- YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, <https://yivoencyclopedia.org/>, (18.03.2024).
- Zaludkowski E., *Kultur-treger fun der jidiszer liturgie: historisz-biografiszer iberblik iber chazones, chazonim un dirizorn*, Detroit, Michigan 1930.

Prace dyplomowe

- Jaczyński M., *Obecność muzyki żydowskiej w powszechnej kulturze wybranych ośrodków Europy Środkowej w dwudziestoleciu międzywojennym*, praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński 2023.
- Jakubczyk-Ślęczka S., *Życie muzyczne społeczności żydowskiej na terenie dawnej Galicji w okresie międzywojennym*, praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński 2017.
- Jeż A., *Muzyka i taniec w syjonistycznych ruchach młodzieżowych w II Rzeczypospolitej w świetle publikacji i materiałów archiwalnych*, praca doktorska, Uniwersytet Warszawski 2023.
- Schmidt E., *From the Ghetto to the Conservatoire: the Professionalization of Jewish Cantors in the Austro-Hungarian Empire (1826–1918)*, praca doktorska, University of Oxford 2004.
- Sławek M., *Twórczość Mieczysława Wajnb erga. Ekspresja i styl z perspektywy wykonawczo-interpretacyjnej. Na przykładzie utworów na skrzypce i fortepian z lat 1947–1953*, praca doktorska, Akademia Muzyczna w Krakowie 2015.
- Stefek J., *Twórczość żydowskich kompozytorów muzyki organowej w Europie Środkowej w latach 1810–1938*, praca doktorska, Akademia Muzyczna im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu 2021.

Varia

- Błoński J., *Zaginiony świat. Historia Żydów przemyskich*, Przemysł 2016.
- Brauner A., *Kach Hitpalelu Jehudaj Krakow* [w:] *Ha-Jechudim be-Krakow – Chajeha wechurbana szel kehila atika*, red. Sh. Lazar, Hajfa 1981, s. 195–201.
- Fink K., *Szalitowie – rodzina muzyków z Drohobycza*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Żydzi w Galicji”, Rzeszów, 08.06.2017.
- Fuks M., *Księga sławnych muzyków pochodzenia żydowskiego*, Poznań–Warszawa 2003.
- Gliński M., *Polska piosenka pochodzenia żydowskiego*, <https://culture.pl/pl/artykul/polska-piosenka-pochodzenia-zydowskiego>, (08.04.2024).
- Goldberg H., *The Jewish Self / The Jewish Other: Performing Identity in the 'Majufes'*, Wrocławskie Forum Muzykologiczne, 02.06.2010.
- Grygier E., *Aj waj waj*, <http://blog.tradycjemuzyczne.imit.org.pl/2017/01/30/aj-waj-waj/>, (11.01.2022).
- Guzy-Pasiak J., *Młodzieńcze lata Karola Rathausa w Galicji i ich znaczenie dla jego przyszłej twórczości*, XIX Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Musica Galiciana”, Strzyżów, 17.05.2024.
- Jakubczyk-Ślęczka S., *„Bezsprzecznie jedno z najruchliwszych towarzystw na prowincji” – o działalności żydowskiego środowiska muzycznego w międzywojennym Przemysłu*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Żydzi w kulturze muzycznej Galicji 2”, Uniwersytet Rzeszowski, 28.10.2022.
- Jakubczyk-Ślęczka S., *Wpływ nowych mediów i technologii na przemiany żydowskiej kultury muzycznej w międzywojennej Galicji*, XIX sesja Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Musica Galiciana”, Uniwersytet Rzeszowski, 16.05.2024.
- Jankowski T., Zimek K., *Polskie tango hebrajskie w międzywojennej Polsce*, Warszawa 2019.
- Kłubiński M., *Bibliografia polskiego piśmiennictwa o muzyce żydowskiej (I)*, „Muzykalia VII. Judaica 2” 2009, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/bibliografia1_muzykalia_7_judaica2.pdf, (08.04.2024).
- Kłubiński M., *Bibliografia polskiego piśmiennictwa o muzyce żydowskiej (II)*, „Muzykalia XI. Judaica 3” 2011, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/bibliografia2_muzykalia_11_judaica3.pdf, (08.04.2024).

- Klubiński M., *Bibliografia polskiego piśmiennictwa o muzyce żydowskiej (aneks do cz. I i II)*, „Muzykalia XIII. Judaica 4” 2012, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/klubinski2_muzykalia_13_judaica_44.pdf, (08.04.2024).
- Kostek J., *Świat przeszły dokonany*, Przemysł 2012.
- Lindstedt I., *O odnalezionym Kwartecie smyczkowym op. 19 Józefa Kofflera*, XIX Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Musica Galiciana”, Strzyżów, 17.05.2024.
- Lindstedt I., *Polska muzyka filmowa z lat 1930–1939. Twórcy i zjawiska*, Interdyscyplinarne seminarium „Migracje artystyczne w XIX, XX i XXI wieku” ISPAN, 30.01.2024.
- Palmon H., *Żydowskie środowisko muzyczne Lwowa między wojnami światowymi*, Konferencja „Żydowski renesans muzyczny w Polsce i w Niemczech”, Muzeum Historii Żydów Polskich „Polin”, 15–17.09.2013, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/dm13_palmon.pdf, (04.04.2024).
- Piekarski M., *Józef Koffler jako publicysta i redaktor czasopism*, XIX Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Musica Galiciana”, Uniwersytet Rzeszowski, 16.05.2024.
- Sharvit U., *Chasidic Tunes from Galicia*, Jerozolima 1995.
- Thesaurus of Hebrew Oriental Melodies*, red. A.Z. Idelsohn, t. 1–10, Leipzig, Berlin, Wien, Jerozolima 1914–1932.
- Vinaver Ch., *Anthology of Hasidic Music*, Jerozolima 1985.
- Vogel B., *Klezmerzy nie grali na katarynkach!*, „Ruch Muzyczny” 2023, nr 11, s. 36–38.
- Zimmermann Akiwa [wywiad] na temat Izraela Bakona, https://www.youtube.com/watch?v=ylqlxlvB9Q_E, (21.03.2024).

NARRATIONS ON THE MUSIC OF THE GALICIAN JEWS IN THE CONTEXT OF POLISH AND UKRAINIAN MUSICOLOGY – THE REVIEW OF LITERATURE, METHODS OF RESEARCH, AND FUTURE CHALLENGES

Abstract

The article presents literature dedicated to the music culture of the Galician Jews, especially those written by Polish and Ukrainian researchers. It lists their publications in chronological order and juxtaposes them with other, more general elaborations on the topic from the same period; this way it is tracking the changing ways of defining Jewish music and its place in the musicological systematics.

Regarded as a folk music (synagogue song, folk song, and klezmer music), it was the subject of ethnomusicological research. After the foundation of Jewish art music, the genre was discussed in the framework of historical musicology. Then, discussing Galician Jews' music and taking into consideration all its genres, where should we place them? Should we describe them as one of 'the national narratives' or as a part of Galician folk soundscape? What place does Jewish music occupy in the historical narration of Galician musical culture?

Summing up, the article presents the literature dedicated to the Galician Jewish music in the context of general problems and methods used by Jewish music researchers and eventually leads us to a question about the new axes of principle narration on Jewish music culture in the contemporary musicology.

Keywords: Jewish music, Galicia, Polish Jews, Polish musicology, Ukrainian musicology, Jewish musicology, Jewish ethnomusicology